Q. D. T. O. M. B. V.

DISSERTATIO THEOLOGICO-EXEGETICA

EXHIBENS

MORTEM MOSIS

ex Deut. c. XXXIV. expoſitam,

QVAM

IN ILLVSTRI ACADEMIA IVLIA

SUB PRAESIDIO

IO. ANDREAE SCHMIDII

ABBATIS MARIAEVALLENSIS

SS. THEOLOGIAE D. EIVSDEMQVE ET
ANTIQQ. SACR. P. P. O. SVIQVE ORDINIS SENIORIS,
PATRONI AC PRAECEPTORIS SVI OMNI PIETA-
TIS CVLTV AETERNVM DEVENERANDI
PVBLICAE DISQVISITIONI
SVBMITTET

RESPONDENS

IO. IACOBVS MVLLERVS
AVGVSTANVS.

D. SEPTEMBRIS.

A. O. R. S. M DCCIII.

(o)

HELMESTADII,

TYPIS GEORG. VVOLFGANGI HAMMI, ACAD. TYPOGR.
ANNO MDCCIII.

BIBLIOTECA NAZIONALE 1872

Digitized by Google

Digitized by Google

IO. IACOBO MVLLERO

SS. Theologiae ſtudioſo indefeſſo, paternarum virtutum æmulo & præſentis diſſertationis autori

S. P. D.

PRAESES.

N*Oſti ſymbolum ſigillo IVLIAE noſtræ inſculptum*: ex forti dulcedo: *quod ſi paucis mutarem literis, prodiret illud:* ex morte dulcedo: *hiſtoriæ & ſcopo Tuo non minus conveniens. Terminum enim ſtudiorum Tuorum, in diverſis academiis cum laude geſtorum, in* morte Moſis, *figere voluiſti, ut ex ea & Tibi & aliis oriretur dulcedo. Dulces Tibi jam ſunt peracti labores, quos in evolvendis difficultatibus horis ſucceſſivis adhibuiſti. Dulce erit*

ſumme

Digitized by Google

ſumme Reverende Parenti Tuo, quem omnia theologi munera implere expertus ſcio, filium videre philoſophum, qui mortem meditatur-theologum, qui reſurrectionem & alia doctrina capita ductu revelationis aſſerit, philologum, qui hæc & illa, regulis bonæ interpretationis inſtructus, deducit. Dulce denique erit patriæ Tuæ dulciſſimæ, civem ſuum, ex cujus ore melle dulciora eloquia Dei fluent, in ſinum recipere & de eo gaudere. Quod ergo ex morte dulcedo *non una naſcatur vides! Ut aliquando etiam in officio ſacro, in quo tot amara dulcibus miſcentur, ex morte, Chriſti ſc. morte, cujus memoria nobis nunquam non dulciſſima eſſe poteſt, unica & conſtans Tibi prodeat dulcedo, ex ſincero pectore voveo. Vale!*

Dabam, ut noſti, inter tot alia, Helmeſtadii d. XVIII. AUG. A. O. R. MDCCIII.

Quanta

Digitized by Google

§. I.

QVanta ſit Moſis, magni olim Iſraëlitarum ducis, celebritas, vel ex eo patet, quod eius vita & res mirabiliter geſtæ, præter ſacrum codicem, Spiritus S. inſtinctu exaratum, non a iudaicis & chriſtianis ſolum ſcriptoribus, verum etiam a quamplurimis hiſtoricis ethnicis operoſe memorentur. Quorum omnium ſcripta ſi evolvamus, deprehendemus varios, quibus ipſum inſignire ſolent, titulos. In ſacris vocatur איש האלהים *vir Dei.* (a) Magiſtri Ebræorum *cor & corticem ipſi ineſſe dicunt.* (b) Patribus audit: *Dei de proximo arbiter.* (c) *Conſcriptor arcanorum creaturæ.* (d) *Mundi naſcentis hiſtoricus.* (e) A Ioſepho ſalutatur: *Vir, omnium, quotquot unquam fuere, prudentiſſimus: Imperator cumprimis bonus: Vates qualis nemo alius, ut omnia ejus verba vim oraculorum obtinerent.* (f) *Cancellarium Dei* Lanſius vocat. (g) *Communis prophetarum præceptor, teſtis typusque Chriſti, illuſtriſſimus hiſtoricorum anteſignanus ac magiſter, legislator præſtantiſſimus, oceanus theologiæ* alibi dicitur. (h) Alio-

A rum

(a) Deut. c. 33. v. 1. Pſalm. 90. v. 1.
(b) Caſaub. in præfat. in Polyb.
(c) Tertull. L. de monogam. c. 6.
(d) Baſil. ſel. or. 9.
(e) Prudent. Hamart. v. 341.
(f) lib. IV. Antiquit. c. ult.
(g) Orat. 1.
(h) Vid. Greg. Mich. not. in Jac. Gaffarelli curioſ. not. 30. p. 159.

Digitized by Google

rum encomia ipſi tributa jam non afferemus. Negari tamen non poteſt, ea, quæ gentilium hiſtorici de eo prodiderunt, multa fabuloſa ac falſa continere. (a) Imo nonnulli eorum dicta ejus & facta parvi faciunt, vel vituperant prorſus, ceu ex Strabone, (b) Juſtino, (c) Galeno &c. conſtat, cujus ſcomma: *Moſen multa dicere, pauca probare.*

§. II.

Nos, cum de ejus morte potiſſimum dicere inſtituerimus, adeoque de ejus ortu ac vita quædam prælibare neceſſum habeamus, ductum S. ſcripturæ potius quam aliorum commenta ſequemur. Parentes nactus eſt Moſes ſatis illuſtres, quippe pater ipſi fuit Amram, filius Caath, Levi filius, Jacobi nepos, uti ex Ex. c. 6, 18. & ... o diſcimus. Mater fuit Jochabed ex eadem familia oriunda, nempe Amrami uxor & amita. Sororem Moſis Mirjam fuiſſe appellatam ſacræ literæ teſtantur. Et hæc eſt, quam ante nativitatem fratris ſui de ipſo vaticinatam eſſe narrant Rabbini, Babyl. Megill. f. 14. 1. *Mirjam ante nativitatem Moſis prophetaverat, mater mea pariet filium, qui liberabit Iſraelem. Cum foret natus repleta eſt tota domus luce. Proſtitit pater ejus* נשקה על ראשה *atque eam oſculatus eſt ſuper caput, & dixit, adimpleta eſt prophetia tua. At cum eum abjicerent in fluvium* טבחה על ראשה *eam contudit ſuper caput.* (d) Vaticinium hæc cum in ſcriptura locum non habeat, autori ſuo relinquimus. Parentibus illis, quos antea diximus, Moſes in lucem editus eſt, quamvis de natali die, menſe vel anno non ſatis conſtet, tacente ſcriptura. Quod

enim

(a) Vid. quæ ex Artapano adducit Euſeb. in præfat. Evang. L. IX. c. 27. p. m. 431. ſeqq. (b) l. 16. (c) l. 36. c. 2.
(d) Vid. Joh. Lightf. H. E. & T. p. 630. in c. X. Marci v. 21.

enim Rabbini in Seder Olam ſcribunt, eum A.M.1368. d. 4. ſeptimi menſis Adar hora diei 35. natum eſſe ἀπεχαφῆς conjiciunt.

§. III.

Recens natum infantem ſecundum legis divinæ placita circumciſum eſſe nulli dubitamus. Quodnam vero nomen ipſi fuerit impoſitum a parentibus, dictu haud eſt facile. R. Elieſer in Pirke ſcribit, Moſen a parentibus vocatum eſſe *Jekothiel* quo die circumciſus eſt, & præterea propter elegantiam טוב dictum eſſe. Hoc ipſo die accepiſſe nomen *Phaltiel*, vel, ut habetur in Sidra Paralipomenon, *Jamchil*, tradit Iſabar Ali. (a) Clemens Alexandrinus (b) putat nomen *Joachim* eum accepiſſe, alii *Melchi* vel *Malchi* eum vocitatum eſſe perhibent. Ut taceamus reliqua nomina, quæ a ſingulis propemodum ipſius agnatis & affinibus imo ab Ebræis quoque & Ægyptiis ei indita perhibet Gaulminus. (c) Sed hæc omnia ſunt incerta. Moſis nomen a Pharaonis filia ipſi impoſitum eſſe, ex Ex. 2. 10. pateſcit. Vocavit autem eum Moſen ab Ebræo משה (d) quia ex Nilo eum extrahi juſſerat. Quam etymologiæ rationem ipſa ſubjungit. Et veroſimile videtur ipſo

(a) citante Huet. p. 105. (b) l. I. Strom. (c) Vid. Huet. l. c.

(d) Vocem hanc Ebraicam non Æpyptiacam eſſe oſtendit Huet. D. E. p. m. 247 Equidem Criticorum nonnulli, cum e textu intelligant, nomen hoc a Pharaonis filia puella Ægyptiaca ebrææ linguæ, ut veroſimile eſt, ignara, Infanti expoſititio eſſe impoſitum, Æpyptiacum illud eſſe credunt, a *mo*, vel *mos*, quod in lingua Ægyptiaca aquam ſignificat, & *yſes* ſive *eſis*, quod eſt, ſervatum eſſe, derivatum. Sic putat Kircherus Prodr. Copt. c. 5. Alii vocem משה hebraicam eſſe concedunt, at ejus impoſitionem non ad filiam Pharaonis, ſed matrem referunt, h. m. matrem nimirum, cum adduceret puerum ad Termutin, dixiſſe: hic eſt puer ille, quem ego vocavi משה propterea, quia ex aquis מְשִׁיתִהוּ extraxiſti eum. Vt ita vox משיתהו non ſit prima, ſed ſecunda perſona. Sed difficultates omnes

hôc ejus nomine populi Iſraëlitici extractionem ex Ægyptiacis undis, quæ poſtmodum ab eo peracta fuit, pulchre indigitari.

§. IV.

Prodiit nimirum in lucem Moſes fatali illo & calamitoſo tempore, quando rex Ægyptiorum Pharao, cui nomen *Amenophi* fuiſſe, multi exiſtimant, (a) cruentiſſimum illud edictū de occidendis & in mare projiciendis Judæorum maſculis promulgarat. Didiciſſe fertur hic ex ſacerdote quodam Ægyptio, ſatanæ impulſu præſagiente, proditurum aliquem ex Judæis, qui adultior factus, Ægyptios valde eſſet afflicturus, ſuosque liberaturus. Cui malo remedium ſe inveniſſe ratus, recens natos Ebræorum puerulos e medio tolli juſſit. (b)

§. V.

Quemadmodum autem Deus pro inexhauſta ſua ſapientia, ac bonitate, ea, quæ decrevit, præclare ſolet exequi, ringente licet ſatana ejusque aſſeclis, ita etiam non paſſus fuit, admirandam illam populi Iſraëlitici liberationem, de qua dudum vaticinatus erat, (c) a ſatana ſufflaminari. Servavit enim Moſen ab intentata regis cæde immunem, quin rem omnem ita direxit, ut in ipſa Pharaonis aula educaretur. Nam cum parentes ejus cædem recens nati infantis declinaturi, ipſum per integros 3. menſes occuluiſſent, Ex. 2, 2 & vero diutius abſcondere non poſſent, tandem ficellæ ſcir-

facile tolluntur, ſi locum inveniat Grotii conjectura exiſtimantis, nomina peregrina adeoque & Moſis nomen, Ægyptiaca voce ſine dubio a Termuthe prolatum, hebraico ſermone a Moſe eſſe expreſſa Ebræorum gratia, in eundem ſignificatum, quem in primæva lingua obtinuerant, cujus rei exempla plurima ſuppeditat. Huet. l. c.

(a) Conf. Salian. in Annal. hiſt. p. 3. T. 2. n. 14.

(b) Joſeph. A. J. L. 2, c. 5. p. m. 54. & 57.　　(c) Gen. 6. 48. v. 21.

ſcirpeæ commmiſſum in ripa præterfluentis Nili expoſuerunt. Quod ubi factum eſſet, accidit, ut filia regis, in ſterili matrimonio vivens, quam *Termuth* ſeu *Termuthin* appellat (a) Joſephus, in ripa fluvii cum ancillis ſuis animi vel etiam lavandi cauſa ambularet: quæ cum infantulum in fiſcella reperiſſet, ebræumque cognoviſſet, forma ejus eleganti allecta, undis extrahi & ad ſe deferri eundem jubet. Quin ſororem matris Moſis, quæ haud procul receſſerat, fata infantis expectatura, advocat, eique ut mulierem quærat, cui puerum alendum committat, injungit. Nec mora: hæc ſtatim expoſititii matrem compellat, advocatque, cui filia Pharaonis eum ſub ſpe mercedis obtinendæ alendum educandumque commendat.

§. VI.

Dubium non eſt, quin omni cura ac ſolicitudine filium, luculenta divini Numinis providentia ſibi reſtitutum, foverit mater. Ablactatum vero in aulam vocavit Termuht, ibique *in omni Ægyptiorum ſapientia erudiri fecit*, (b) *ut verbis & operibus poſtmodo potens redderetur.* In tanto quoque pretio eum ibidem fuiſſe Philo & Joſephus teſtantur, ut junioris regis titulo honoraretur. (c) Cum autem 40. annorum ſpatium expleviſſet, aulam deſeruit, *ſpretisque Ægyptiacis theſauris crucem Chriſti ejusque ignominiam ferre maluit.* (d) Abiit itaque ad Midianitas, paſtoris munere aliquandiu functus, donec a Deo ad majus opus peragendum in Ægyptum revocaretur.

 §. VII.

(a) l. 2. Ant. Jud. l. c. c. 5. p 56. (b) Act. 7. 22. 23.
(c) Joſephus L. 2. a. Jud. c. 5. & 9.
(d) Hebr. c. 11, 25. 26. Conf. è noſtratibus ad h. l. Tob. Rungius: e Pontificiis Alphonſus Toſtatus, Pererius. Corn. a Lapide c. 1. §. 3.

§. VII.

Cum enim populus Iſraeliticus ſub onere, quo ab Ægyptiis premebatur, miſerrime quiritaret, Deique opem imploraret, hic promiſſionum ſuarum memor, Moſi in rubo ardenti comparebat, ipſique mandabat, ut regem Pharaonem adiret, expoſitoque divino de educendis Iſraëlitis conſilio, preſſos in Ægypto fratres ex ſervitute liberatos in Palæſtinam, Abrahamo ejusq; poſteris dudum promiſſam, duceret. (a) Fecit hoc divino inſtructus præſidio, opusq; tantæ molis, invito licet rege, poſt multa patrata miracula feliciter peregit.

§. IIX.

Traduxit nimirum gentem Iſraëliticam per mare rubrum inaudito modo ſiccatum, ſalvam, pereuntibus in eo Pharaone & Ægyptiis hoſtili impetu ipſam perſequentibus. (b) In deſerto etiam per 40. annos populo præfuit, Deique majeſtatem contra præfractos ſeditioſæ gentis mores multis, iisque ſtupendis patratis miraculis, quæ ipſe prolixe recenſet, maſcule aſſeruit. Imprimis memorabile eſt, quod in montem Sinai accitus cum Deo a facie ad faciem locutus fuerit, ac poſt 40. dierum, quos ſine cibi potusque uſu exegerat, moram, legem geminæ tabulæ inſcriptam acceperit; quam deinde de monte deſcendens inter horribiles tonitruum ac fulminum fragores populo, arrectis auribus adſtanti, ſolenniſſime promulgavit. (c) Non parum autem autoritatis ipſi acceſſit ex ſingulari ſplendore, quem ex intimis cum Deo habitis colloquiis, accepiſſe fertur, cujusque tanta erat vis atque efficacia, ut, cum Iſraëlitæ ejus propiorem aſpectum ferre non poſſent מסוה i. e.

(a) Exod. c. 3. (b) Exod. c. 14. (c) Exod. c. 19. 20. ſeq.

Digitized by Google

i. e. velo faciem tegere neceſſum haberet. (a) An ſplendoris illius radii in cornuum ſpeciem aſſurrexerint, quod quidam volunt, nos non definimus. Aſt inepti plane ſunt Apellæ, qui ambigua vocis קֶרֶן, quæ *cornu & ſpendorem* notat, acceptione decepti Moſen cornutum fingunt. (b)

§. IX.

Cætera ſanctiſſimi hujus herois facinora, quæ, ſi numerum ineas, plurima leguntur, immortalemq; nominis gloriam ipſi conciliarunt, ſicco pede tranſituri ad vitæ finem, quem divina ipſi præſtituit providentia, deſcribendum properamus. Deprehendemus autem hunc non minus illuſtrem, quam ejus vitam fuiſſe: Nempe, cum Iſraëlitæ per varios caſus, per tot diſcrimina rerum jactati ex deſerto fere emerſiſſent, ac palæſtinam jamjam eſſent ingreſſuri, uno ſaltem montis jugo ac fluvio Jordane interjacente, ecce! Deo vitæ mortiſque arbitro viſum fuit Moſi fatalem ſuam horam denunciare.

§. X.

Verba quibus Deus ipſe ad eum uſus eſt Deut. 32, 48–52. leguntur. עלה אל־הר העברים חזה הר־נבו אשר בארץ מואב אשר על־פני ירחו וראה את־ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל לאחזה: ומת בהר אשר אתה עלה שמה והאסף אל־עמיך כאשר־מת אהרן אחיך בהר ההר ויאסף אל־עמיו: על אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי־מריבת קדש מדבר־צן על אשר לא־קדשתם אותי בתוך בני־ישראל: כי מנגד תראה את־הארץ ושמה לא תבוא אל־הארץ אשר־אני נתן לבני ישראל: *Locutus eſt deinde Jehovah ad Moſen, ipſo hoc die dicente: Aſcende in montem Abarim hunc, montem Nebo,* qui

(a) Ex. c. 34, 29. 30. ſeq.

(b) Toſtatus Comment. in h. l. Ailh, T. 1, Diſp. Phil. p. 723.

qui in terra Moabi, quæ eſt e regione Jerichuntis: & vide terram Canaan, quam ego daturus ſum filiis Iſrael in poſſeſſionem: Et morere in monte, quo tu aſcendens: ut colligaris ad populos tuos: quemadmodum mortuus eſt Aaron frater tuus in Hor monte, collectusque ad populos ſuos: Propterea quod prævaricati eſtis in me in medio filiorum Iſraelis, ad aquas contradictionis in Cades deſerti Sin: & non ſanctificaſtis me inter filios Iſraël. Nam e regione videbis terram: ſed eò non venies; in terram quam ego daturus filiis Iſraëlis. Mandatum hoc, quod Moſes a Deo accepit varia continet. Primum quidem jubet eum aſcendere in montanam regionem עברים dictam. Qui tractus erat terræ editioris longe latiſſimus. (a) עברים autem i. e. *tranſitus* vocari videtur mons propterea, quoniam hic Jordanem fluvium tranſire ſolebant, Palæſtinam ſalutaturi, vel, quia in montana hac regione variæ erant viæ in circumjacentes terras ducentes. Dilucidius autem locum mortis explicat Deus, dum montis Nebo meminit, qui partem hujus montoſi tractus conſtituebat. Et quidem in apicem illius qui *Pisga* vocatur Moſen aſcendere juſſum eſſe, ex Deut. 34. v. 1. conſtat; ויעל משה מערבת מואב אל־הר נבו ראש הפסגה אשר על־פני ירחו ויראהו יהוה את־כל־הארץ את־הגלעד עד־דן׃ *Deinde aſcendit Moſes ex planiciebus Moabi ſuper montes Nebo, caput Piſgæ, verſus Jerichuntem: ubi oſtendit illi Jehova totam terram, Gileadem uſque ad Danem.* Terra in qua mons ille eminebat Moabitarum erat. Vrbs in confinio ſita, Jericho tota Palæſtina longe celeberrima.

§. XI.

Secundum, quod in mandatis Deus Moſi morituro

(a) Conf. Bibl. Crit. p. 1094. b.

ro dedit, hoc erat, ut e vertice montis objectam terram Canaan, ab Iſraëlitis mox occupandam, oculis uſurparet. Hujus naturam, elegantiam, amœnitates, divitias, & id genus alia, ſæpenumero a Deo prædicari audiverat Moſes, ac idcirco nihil magis in votis habebat, quam ut ocius ſibi liceret ejusdem deliciis frui. Quin ſerio a Deo petierat, ut ſibi præproperandi & hanc terram contemplandi copia fieret. Deut. 3, 25. אעברה־נא ואראה את־הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ההר הטוב הזה והלבנן׃ *Tranſeam, quæſo, ut videam terram bonam, quæ eſt ultra Jordanem, montem bonum, & Libanum.* Sed tum quidem voti ſui compos non fiebat, dein vero, divino mandato inſtructus, eam eminus ſpeculabatur. Et quidem dominus ipſi monſtrabat totam terram. Ita enim habent verba: Deut. 34, 1.2.3. *Deinde aſcendit Moſes ex planitiebus Moabi ſuper montem Nebo, caput Piſgæ, verſus Jerichuntem: ubi oſtendit illi Jehova totam terram Gileadem, uſque ad Danem. Et omnem Naphthali, ac terram Ephraim & Menaſchæ; omnem etiam terram Judæ usque ad mare poſterius: Item meridiem, & planitiem, & vallem Jerichuntis, urbis palmarum, usque ad Zoar.*

§. XII.

Ex his aliquo modo intelligitur, quam vaſtus fuerit terræ ſanctæ a Moſe contemplandæ ambitus. Accuratiorem tamen ejus menſuram exhibet Auctarium Spanhem. Heidmanni Palæſtinæ ſubjunctum (a) his verbis: *longitudo terræ totius* (putata ſecundum ſcripturas a Dane, ſive termino boreali, ad Berſcheba civitatem, ſive terminum auſtralem) *Adrichomio eſt plus*

(a) p. 7.

minus milliarium 67. milliaria autem non Romana ſive Italica, quæ M. paſſuum, quorum ſinguli pedum V. ſtadiorum Romanorum IIX. ſed Gallica quæ Leucas vocant, leugas leuvas, ſingula horæ unius, ſive III. mille paſſuum. Latitudo terræ (putata jam a mari mediterraneo ſive ab occidente, & protenſa ad Jordanem usque, ubi maxime orientalis eſt, trans Jordanica regione non comprehenſa,) *cenſetur milliarium plus minus XVII. vel XIIX. Quanquam latitudinis vix certa dari menſura poſſit, & transJordanica in partem quoque Palæſtinæ veniat, ubi trium tribuum ſedes fuit.*

§. XIIII.

Quæritur autem hic; utrum Moſes terram ſanctam tam late patentem e longinquo ita ſpectarit, ut eò, quo viſu potuit, penetrarit, adeoque aliqualem ſaltem illius notitiam acceperit, an vero & cætera, (quæ in ea erant,) urbes, vicos, vineas, fluvios diſtincte conſideraverit? Quod prius concernit, vero non videtur abſimile, Moſen, in eminentiſſimo colle conſtitutum, tantum ſaltem de promiſſo hoc Judæis regno conſpexiſſe, quantum naturali oculorum vi ac virtute aſſequi potuit: etſi non omnia minima maxima cognoverit. Nec obſtat, quod Deus, & *longitudinem & latitudinem terræ usque ad extremum mare* (mediterraneum) *ipſi monſtraſſe* dicatur: vel quod juſſus fuerit Moſes Deut. 3, 27. aſcendere *cacumen Phasgæ* (Pisgæ) & *oculos circumferre ad occidentem*, & *ad Aquilonem*, *Auſtrumque & orientem.* Etenim hoc ab eo nihilominus fieri potuit, etſi non omnia, eaque minutiſſima, accurate cognoverit. Vbicunque terrarum enim in editiore loco ſteteris, & orientem & occidentem, & auſtralem & meridianam plagam

oculis

Digitized by Google

oculis ſubjicere, harumque omnium partem aliquam, ſaltem proximiorem, obtutui accuratiori ſiſtere poteris. Non tamen exiſtimandum eſt, plane confuſam iſtam fuiſſe notitiam, quam ex conſpectu iſto hauſit: ſed admodum eximiam, eumque oculos ex ſpecula ſua ſatis late circumtuliſſe opinamur. Præterquam enim quod certiſſimũ ſit, dari homines, qui tanta viſus acie gaudent, ut remotiſſima loca obſervare poſſint, (vid. exempla ap. Val. Max. (a) quibus recenſendis non immoramur.) de ipſo Moſe quoque relatum legimus Deut. 34, 7. *oculos ejus* (etſi ætate valde eſſet provecta) *nondum cæcutiviſſe*, ſed viſiva ſua virtute adhuc recte valuiſſe: ut adeo probabile videatur, eum laudata viſus ſui acie ſatis vaſtum Palæſtinæ ambitum comprehendiſſe.

§. XIV.

Poſterius tamen pleriſque interpretum placet, qui, cum exiſtiment, tantum non eſſe viſus noſtri ſibi, relicti, acumen, ut terram remotam, multorumque milliarium ambitu diſtinctam, curatius cernere ac cognoſcere poſſit, quod tamen Moſes feciſſe videtur, putant, aciem oculorum a Deo peculiari modo ad hoc fuiſſe elevatam, ut in interiora Palæſtinæ accuratiſſime penetrare, adeoque conſpectis ejus opibus atque amœnitate, oculos animumque paſcere potuerit. Idem pontificii ſentiunt, opinantes vel angelum, vel Deum ipſum ea, quæ poſt interjectorum montium valles latuerunt, nec videri potuerunt, Moſi quaſi in tabula contemplanda propoſuiſſe & abſtractive cognoſcere eundem juſſiſſe. Dubiam hanc rem dirimere noſtri jam non eſt inſtituti, qui in morte Moſis deſcribenda occupamur.

(a) L. I. c. II. Ext. §. 14.

Digitized by Google

§. XV.

Tertio Deus Moſi injungit, ut, poſt peractam exoptatiſſimæ regionis perluſtrationem, mortem ſubeat. *Morere*, inquit, *in eo monte, quo tu adſcenſurus es, & aggregare ad populos tuos*: qua formula uti ſolet ſcriptura, naturalem hominis mortem deſignans. (a) Ad ultimum hunc locum Vatabl. (b) ita commentatur: *Aggregari ad populum ſuum, eſt tolli e medio, & adjici popularibus ſuis jam vita functis.* Cauſam hujus phraſis talem aſſignant Hebræi, quod is, qui moritur, quaſi ad totam ſtirpem ſuosque majores proficiſcitur, ad eos coadunatur, cum eis commoratur, & inter defunctos cenſetur. Quin idem, ſeu quod colligi ad populum ſuum, periphraſis ſit mortis, ex eo etiam liquet, quod מות & אסף ut plurimum conjungantur, adeoque poſterius ſit prioris explicatio.

§. XVI.

Nec mora. Mandatum Dei reverenter habet, nec eidem obnititur Moſes. *Aſcendit e campeſtribus Moabitarum in montem Nebo: in verticem illius collis, qui eſt in conſpectu Jerichuntis &c.* Vtrum ſolus montem conſcenderit Moſes an vero nonnulli ipſi iverint comites, dubium eſt. S. ſcriptura de comitibus ipſius nihil refert, ex quo tamen ſilentio non ſtatim negative concludendum. Cajetanus ſane exiſtimat, magna ipſum populi turba ſtipatum fuiſſe: idem Thalmudiſtæ ſentiunt multum fabulis circa hoc indulgentes. Joſephus quoque (c) ita ſcribit, *Moſes victus lacrymis* (Iſraëlitarum) *ſuas quoq; profudit, amorem teſtatur in populum, peracta jam proceſſione funebri. Ivit enim poſt Moſen univerſa multitudo,*

inprimis

(a) Gen. 25, 8. c. 49. 29 Num. 20, 24. (b) in not. Crit. p. 1035. a. (c) L. IV. R. J.

inprimis ſeniores populi, Eleazarus & Ioſua ſucceſſor: poſt dimiſſum ſenatum & ſupremis verbis Eleazaro & Joſuæ dictis repentinâ nube circumdatus mortalium oculis ſubductus fuit, & poſt ſpectaculum totius terræ promiſſæ mortuus, in vallem quandam ablatus eſt. Quamvis de funebri hac pompa nihil certi forte dici poſſit, credibile tamen eſt, Joſuam & Eleazarum non paſſos fuiſſe, ut Moſes jam ſenior ſolus in montem ſe conferret, præſertim, cum Joſua inprimis aſſiduus ipſius comes alias fuiſſe legatur. Secutus eſt eum, in montem Sinai tendentem, cur jam eum fatis ſuis tam propinquum deſeruiſſe credatur?

§. XVII.

Ultimum colloquium, quod Deus cum Moſe, Palæſtinam oculis ſuis obviam perluſtrante, & fata ſua jam expectante, in vertice montis habuit Deut. c. 34, 4. habetur. *Dixit Dominus ad eum;* ויאמר יהוה אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה הראיתיך בעיניך ושמה לא־תעבר׃ *hæc eſt terra quam juravi, Abrahamo, Iſaac & Jacobo dicens: Semini tuo dabo eam; vidiſti eam oculis tuis, & non tranſibis ad illam.* Provocat hic Deus ad promiſſiones ſuas, quas patriarchis dederat, (a) quasq; deinde ad retinendos in obſequio Iſraëlitas, ipſe Moſes toties inculcaverat. Monſtrat terram lacte & melle fluentem, tot votis piorum petitam, negat tamen Moſen eam ingreſſurum, e viventium numero modo eximendum.

§. XIIX.

Nempe mors etiam Moſis ſecuta fuit, (b) וימת שם משה עבד־יהוה בארץ מואב על־פי יהוה *Mortuus eſt ſervus Domini*

(a) Gen. XII, 7. XIII, 15. XV, 18. XXVI, 3, 4.

(b) Deut. 34, v. 5.

Domini in terra Moab, ex præſtituto Jehovæ. Verba hæc etſi tam clara ac perſpicua ſint, ut dubio vix relinqui videatur locus, reperias tamen, qui Moſen non vere mortuum, ſed alio modo mortalitatem depoſuiſſe, arbitrentur. Varias variorum opiniones, quas Cornelius a Lapide ſtudioſe congeſſit, ex ejus commentario in h. l. afferemus. Ac primo quidem putant aliqui, eum nec dum eſſe *mortuum*, ſed *translatum*, ut redeat cum Enocho & Elia contra antichriſtum. Hanc ſententiam amplectitur Hilarius (a) Subſcribit eidem Joh. Arboreus, (b) Theoſoph. (c) it. Catharin. (d) Probant autem hoc (α) ex eo, quod *ſepulchrum ejus nullibi legatur inventum.* (β) ex Apoc. XI, 6. ubi Johannes loquens de duobus teſtibus Chriſti, qui tempore antichriſti futuri ſunt, ſubjungit, *hi habent poteſtatem aquas convertendi in ſanguinem & percutiendi terram omni plaga.* Quibus verbis videtur ſignificari Moſes, utpote, qui aquas convertit in ſanguinem, & percuſſit Aegyptum omni plaga. Exod. VII, ſeqq. Sed ℞. ad (1) nullam prorſus eſſe conſequentiam. Neque enim ex eo, quod ſepulchrum Moſis latet, ſtatim conficitur, eum non eſſe vere mortuum, ſed vivum in cœlum eſſe translatum. Ratio enim, qua Deus permotus, ſepulchrum hoc abſconditum ac ignotum eſſe voluit, longe alia eſt, ut deinceps dicetur. ℞. Ad (β) in allegato loco Apocalyptico non eſſe ſermonem de Moſe, ſed ad portenta ejus ſaltem alludi, & ſignificari, teſtes illos facinora, qualia Moſes fecit, patraturos.

§. XIX.

Alios patres, qui idem ſentiunt, videlicet, Hierony-

(a) c. 20. in Matth. (b) L. II. (c) c. II. (d) in Gen. 3.

ronymum, (a) Greg. Nyſſenum (b) & Ambroſium (c) nos jam mittimus, præſertim cum poſteriorem hunc fuſe refutaverit B. Gerhardus d. l. (d) Neque ſolum patres in eccleſia chriſtiana ita ſtatuunt, verum etiam rabbinorum quidam ſententiæ huic ſunt affines; quos Simeon de Muis recenſet. (e) Nos unicum ex Siphre (f) teſtimonium allegabimus; quod ita ſonat: משה לא מת על אעמוד ומשמש ברקיע *Moſes non mortuus, ſed ſtans miniſtrat in firmamento.* Hæc cum ſcripturæ directe contradicant, emollire ea conatur Abarbanel, ſcribens, *hoc dicto tantum ſignificari, mortem Moſis non fuiſſe privationem & defectum ſed magnam perfectionem: nec de corpore ſed de anima intelligi debere, quod in firmamento* (in cœlo) *Deo coram ejus throno miniſtret.* Pari modo memorati ſuperius patres a Corn. a Lap. in h. l. & Janſenio excuſantur, quod ſcilicet myſtice locuti ſint. Hieronymi enim verba, quibus Moſen in cœlum aſcendiſſe dicit, ita explicat Cornelius: *aſcendit in cœlum* i. e. *in cœleſtem & perfectiſſimam vitam & ſanctitatem. Eodem modo*, inquit, *poteſt Nyſſenus explicari. S. Ambroſius vero videtur ludere allegorice ſuo more & velle tantum, quod Moſes fuerit typus Chriſti, a morte ſtatim reſurgentis, quodque mors Moſis ita in ſcriptura narretur, ut ipſe non tam mortuus quam translatus & immortalis fuiſſe videatur.* Sed quicquid ſit de eorum mente, erroneam eam dicit.

§. XX.

Reperiuntur etiam qui putant, Moſen quidem mortuum eſſe, ſed ſtatim reſurrexiſſe, ideoque ejus ſepulchrum neminem cognoviſſe. Sic ſentit R. Samuel Maro-

(a) in c. 9. Amos (b) in vita Moſis. (c) de Cain. c. 2.
(d) de ſepultura Moſis §. 10. 11. c. 3. (e) T. 2. var. Sacr. p. 128. (f) §. 145.

Marochianus (a) Idem fere docet Gagnæus. (b) Moſen quidem obiiſſe, ſed reſurrecturum & venturum, ut cum antichriſto pugnet, conf. Maldonat. (c) qui gemina his profert. Rejicit autem ibidem hanc opinionem, utpote omni ſcripturæ fundamento deſtitutam C. a L. & de fide eſſe dicit, Moſen vere eſſe mortuum. (d) De ipſa ejus reſurrectione, quæ ſtatuuntur, infra ſuo loco pluribus oſtendemus.

§. XXI.

Nos, miſſis aliorum opinionibus, ipſis ſcripturæ verbis inhærentes ſtatuimus, Moſen Dei ſervum vera morte deceſſiſſe. (e) Idque multo argumentorum apparatu poteſt probari. Sane diſerte hoc docet ſcriptura; quando enim Deus inſtantem vitæ terminum illi præſagit, eique, ut e ſtatione ſua decedat, injungit, *morere* inquit. Vox autem מוּת nativa ſua ſignificatione veram mortem, quæ ex animæ & corporis diſſolutione oritur, importat. Et obſervant doctores decies mortis vocabulum in S. S. de Moſe uſurpari (1) *Ecce appropinquant dies tui ad moriendum.* Deut. XXX, 14. (2) *Et mortuus eſt in monte.* Deut. XXXIV. 35. (3) *Ecce morior in hac humo*, ait ipſe Deut. IV, 22. (4) *Morere in monte*, ait Deus ad Moſen Deut. XXXII, 49. (5) *Novi, quod poſt mortem meam inique agetur* Deut. XXXI, 29. (6) *Moſes* 120. *annorum erat, quando mortuus.* Deut. XXXIV, 7. (7) *Ecce tu dormies cum patribus tuis* Deut. XXXI, 6. (8) *jungeris populo tuo, ſicut mortuus Aaron frater tuus* in

(a) L. de adventu Meſſ. c. 13. (b) in Libr. XI. Apocal. (c) in c. XVII Matth.
(d) Conf. Nat. Alex. H. E. V. T. T. 1. ætate mundi IV. Diſſ. IIX. p. 519. ſeq.
(e) de morte etiam teſtantur, Joſeph. l. c. cap. ult. A. J. Philo l. 3. de vita Moſis in fine & plures patres; Origenes, Hom. 25. in Num. Greg. Nyſſenus de vita Moſis. Epiphanius hæreſ. 64. Auguſt. L. XIIX. de C. D. c. 11. Enarratione in Pſ 98. Iſidorus Hiſpalenſis ſive auctor libri de vita & morte ſanctorum c. 25.

Digitized by Google

in monte, & appoſitus populo ſuo Deut. XXXII, 50. (9) *Poſt mortem Moſis.* Joſ. I, 2. (10) *Moſes ſervus meus mortuus eſt*, ait Deus ad Joſuam. Joſ. I, 2. Et qui ſepultus dici poſſet niſi verè fuiſſet mortuus? Enimvero nemo ordinarie ſepulchro inferri ſolet, niſi verè obierit. Ex dictis conſtare putamus, non fictam, non metaphoricam, ſed veram Moſis fuiſſe mortem, adeoque in ipſa animam ejus a corpore vere fuiſſe ſegregatam.

§. XXII.

Quæritur autem jam porro, quo mortis genere Moſes occubuerit? Nam etiamſi moriendi neceſſitas omnibus incumbit (a) ea lege natis, ut iterum denaſcantur, interim tamen non omnes uno eodemq; mortis genere vitam finiunt. Alii lento morbo abſumuntur, ac lampadis inſtar, cui oleum tandem deficit, ſenſim ſenſimque exſtinguuntur. Alii cita morte occumbunt, ut citius moriantur, quam ſe mori ſentiant. Quid autem de genere mortis, qua Moſes periit, ſtatuemus? Primum quidem hoc certum eſt, eum neutiquam violentas ſibi intuliſſe manus. Nam etſi imperativa voce Deus uſus eſt, qua mortem ipſi indixit, מות, inquiens, *Morere in terra Moab, & congregare ad populum tuum*, tamen idem hoc eſt, ac ſi dixiſſet, *morieris, jam & congregaberis ſive adjungeris populo tuo.* (b) De cætero cum certi quid de mortis hujus genere ſtatui ac determinari tacente ſcriptura vix poſſit: conjectandi gloria interpretibus eſt relicta. Et hinc in diverſas abeunt partes. Non pigebit autem nonnullorum tum Judæorum tum Chriſtianorum ſententias referre.

(a) Ebr. 9, 27. (b) Vatabl. in h. l. vid. Bibl. Crit. T. I. p. 1359. b.

Digitized by Google

§. XXIII.

Rabbinorum quidam peculiare mortis genus ſingunt, quo eum obiiſſe exiſtimant; nempe נשיקה i.e. oſculum. Ita enim legitur in Devar. Rabba. באותה שעה נשקו הקבה ישמתו בנשיקת פה i.e. *ea ipſa hora oſculatus eſt eum Deus, & accepit animam ejus per deoſculationem oris.* Idem legitur in libro de vita & morte Moſis: (a) de oſculi morte, inter 103. mortis genera placidiſſima, ſæviſſima vero angina. Adeoque ex horum mente נשיקה eſt genus mortis placidiſſimæ ſuaviſſimæque, qua mollior dari non poteſt. Eſt, inquit, R. Maim (b) velut *extractio pili ex lacte* i.e. quemadmodum pilus lacti innatans nullo negotio extrahitur, ita per נשיקה anima e corpore ſine ullo aſperitatis ac doloris ſenſu educitur. Pertinent huc ea quæ celeb. Wagenſeil. in Sot. (c) affert תשא מאות ושלשת מיני מיתה נבראו בעולם שנ ולמות תואצאות תוצאות בגימטריא הכי הוו קשה שבכלן אסכרה ניחא שבכלן נשיקה אסכרה דמיא כחיזרא אגבכא דעמרא דלאחורי נשרא איכא דאמרי כפיטורי בפי ושט נשיקה דמיא כמשחל בניתא מחלבא: i.e. *Nongenta & tria genera mortis reperiuntur:* Q.S.E. (Pſ. LXVIII, 21.) ad mortem תוצאות ſive exitus. *Namque literæ verbi* תוצאות *prædictum numerum conficiunt; inter omnia nullum atrocius eſt, angina; mitius nullum, oſculatione. Cum angina comparari poteſt ſentis, manipulo lanæ* (infixus, quem ſi quis extrahere velit, lanam ſimul) evellit. (Sic anima quoque, cum hoc mortis genere e corpore educenda eſt, vim magnam patitur) *Alii dicunt, hoc genus fatalis exitus, eſſe, uti cum rudentes per exigua foramina trahuntur.* (Sunt enim nonnullæ oceani partes quæ navigia clavis ferreis compacta, haud admittunt; quare tabulas rudenti-

(a) edito ac verſo per Gilb. Gaulmyn. Pariſ. a. 1629. p. 169. & in not. p. 382.
(b) p. 3. more Nevoch c. 51. (c) p. 127. ex Berachot. f. 8. a.

Digitized by Google

dentibus colligare oportet, idque fit violentia maxima, dum anguſtis foraminibus funes craſſiores immittuntur, ne cæteroquin perhiatum aliquem, aqua in navim penetret.) *Per oſculationem mors, ſe habet, quaſi cum crinem quis ex lacte extrahit.* Ne autem ſententiæ hujus patroni fruſtra hæc dixiſſe videantur, præſidium cauſæ ſuæ in ipſis ſcripturæ verbis quærunt, quibus dicitur, *Moſes mortuus* על־פי יי *juxta os Domini*, h. e. uti ipſi explicant, *dum ori Dei ſe amovit.* Ita enim R. Salomon, על־פי יי זּ״ל juxta os Domini explicat, ac ſi eſſet מותת נשיקה השכל ויה מתעלה להדבק בשם הנכב *morte oſculi ſpiritualis elevantis ſe ad adhærendum Deo.*

§. XXIIII.

Verum hæc enarraſſe eſt refutaſſe. Enimvero voces illæ, quibus Moſes dicitur mortuus על־פי יי nihil aliud indicant, quam quod animam efflaverit, *ſecundum verbum Domini*, διὰ ῥήματος κυρίου juxta LXX. interpretes i. e. quemadmodum Deus ipſi præceperat. Uti enim ῥῆμα in N. T. metonymice deſignat verbum per os emiſſum (a) ſic quoque vox פה in V. T. idem notat. Hunc in ſenſum verba hæc reddunt Vulgatus, Syrus, Arabs, Lutherus &c. Opponi quoque huic Rabbinorum interpretationi poteſt paraphraſis tam Onkeloſi, quam Hieroſolymitana, quarum utraque habet, *juxta ſermonem* vel *decretum Dei.* (b) Idem patet ex locis ſcripturæ parallelis in quibus על־פי יי & כדבר־יי æquipollent. Decretum autem hoc, juxta quod Moſes mortuus, idem illud eſt, quod Num. XX, v. 12. legitur. יען לא־האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את־הקהל הזה אל־הארץ אשר־נתתי להם׃ *Quia non credi-*

(a) vid. Crauſ. Phoſph. p. 352.
(b) citante Geiero de luctu Ebr. p. m. 51.

diſtis in me, ut ſanctificaretis me in oculis filiorum Iſraël: ideo non deducetis congregationem hanc in terram, quam dedi illis.

§. XXV.

Alios e ſynagoga D.D.B. Joh. Erneſt. Gerhard. (a) in ea opinione verſari dicit, *Moſen in ſpeluncam quandam ingreſſum ſe ipſum ſepeliviſſe*: quod fere idem eſſet, ac ſi ſibi ipſi vim intuliſſet ſeque occidiſſet. Verum cum hoc jam ſupra refutaverimus, plura hic non addimus.

§. XXVI.

Alii ex verbis Dei: Deut. XXXII, 50. *Morere in monte, quo tu aſcendens; ut colligaris ad populos tuos: quemadmodum mortuus eſt Aaron, frater tuus*, modum mortis exſculpere ſatagunt, quos inter, teſte B. Pfeiffero (b) eſt Raſchi. Quo autem mortis genere Aaronem hic occubuiſſe putet, ipſe indicat, nempe *Moſen & Aaronem aſcendiſſe in montem, ibique vidiſſe ſpeluncam a Deo paratam, & in ea lectum ſtratum, & ante lectum lampadem ardentem, revelatumque fuiſſe Moſi, ipſum Aaronem poſuiſſe ſe in lecto illo, & extendiſſe manus & pedes, clauſiſſeque os & oculos, Deo poſtmodum accipiente ſpiritum in pace, propter quod Moſes hoc videns deſideravit talem modum mortis, qui & fuerit ipſi conceſſus a Domino.* Hæc unde hauſerit, non liquet, certe in ſcriptura S. nec vola huius rei, nec veſtigium apparet. Hæc enim, quando mortem Aaronis refert, nihil aliud dicit, quam quod Deus dixerit ad Moſen: (c) *Aggregandus eſt Aaron ad populos ſuos* — & v. 25. & 26. *Aſſume Aaronem & Eleazarum filium ejus, eosque jube aſcendere in montem ipſum Horem: & exue Aaroni veſtes*

(a) diſp. de קברת משה c. IV. §. 1. (b) Dub. Vexat. p. 320. (c) Num. 20, 24.

ſtes illius, ut induas eis Eleazarem filium ejus, deinde Aaron aggregabitur & morietur ibi. Et v. 28. *mortuus eſt ibi Aaron in vertice montis.* Ex quibus omnibus conſtat, nihil hic de modo & genere mortis, ſed ſaltem de morte ipſa dici, ac proinde, quemadmodum credibile eſt, Aaronem naturali morte obiiſſe, ſic quoque recte concluditur Moſen eadem ratione occubuiſſe.

§. XXVII.

Et licet certum mortis genus, quo perierit, determinari non poſſit, tamen abſurdus non videtur, qui ſtatuat, eum, poſtquam in cacumine montis deſideratiſſimam terram Canaan circumquaq; erat contemplatus, ſubito morbo correptum, ſupremum diem obiiſſe. Equidem Corn. a Lap. nihil horum admittere videtur, dum inquit: (a) *mortuus eſt non ex defectu virium vel ex morbo, ſed tantum ex Dei juſſu & voluntate*: cauſam allegamus hanc: *Validus non aſcendit in montem, ibiq; ſtatim deſumtus eſt, Deo nimirum eum diſſolvente, animamq; a corpore ſeparante.* Verum enim vero etiamſi Moſes ſanus ſalvusq; montem aſcendit, non tamen inde ſequitur, eum ad extremum vitæ halitum ſoſpitem manſiſſe, adeoque ſine omni morbo, qualis qualis etiam ille fuerit, vitam clauſiſſe. Sed fieri potuit, ut imminente, vitæ termino, morbo quodam lethali a Deo ſibi immiſſo repente corriperetur, ac obiret. Neque enim deſunt exempla eorum, qui eo ipſo momento, quo mente ac mento ſani ac robuſti deprehenſi, lethali ictu a Deo perciti occubuerunt.

§. XXVIII.

Finiit autem vitam poſtquam ad 120. annos eam produxiſſet. Ita enim Deut. c. 34, 7. dicitur. ומשה בן

(a) comment. in Deut. p. 1041. a.

מאה ועשרים שנה במתו *Natus erat Moſes* 120. *annos cum moreretur.* Eousque poſt Moſen nemo vitæ ſuæ filum protraxit. Narrat Trebellius Pollio (ſunt verba Huetii (a) jactare ſolitos Mathematicorum doctiſſimos, non amplius quam 120. annos homini ad vivendum eſſe conceſſos, etiam illud addentes, Moſen ſolum, Dei, (ut libri Judæorum loquuntur) familiarem 125. annos vixiſſe: cui, cum quereretur, quod juvenis interiret, reſponſum ab incerto ferunt numine, neminem ultra eſſe victurum. Simile quid habet Joſephus, nempe vitæ terminum annorum 120. ſpatio Deum circumſcripſiſſe poſt Moſen, qui tantundem vixit. Cauſa porro hujus querelæ Moſis, de immatura ſua morte & fato præcoce, his videtur ineſſe verbis Deuteron. Moſes 120. annorum erat, quando mortuus eſt: *non caligavit oculus ejus, nec dentes illius moti ſunt.* b) Putant ergo Judæi, ut ex his patet, Moſen mortalitatem ſuam lubenti animo non depoſuiſſe. Easdem nugas reperimus in Rabbot. (c) Ajunt, *poſtquam Moſes diu deprecatus eſſet mortem, tandem Deum juſſiſſe Gabrielem & poſt eum Michaëlem, ut animam Moſis ad ſe deferrent. Utrumq; vero prætentis cauſis hoc officium detrectaſſe. Idem, Deum Sammaelem ablegaſſe ad hoc perficiendum opus. Illum, conſpecto viri ſplendore, gravi metu perculſum & minis a Moſe territum ab incepto deſtitiſſe, reque infecta ad Deum rediiſſe. Iterum cum imprecatione miſſum; at Moſen ipſum baculo ſuo, cui nomen* יי *inſcriptum tam duriter excepiſſe, ut præceps aufugerit. Tandem Deum ipſum deſcendiſſe, ut ſpiritum a Moſe auferret, ſtipatum tribus angelis Michaele, Gabriele, Sagſa-*

(a) D. E. p. 96. §. 55. (b) vid. H. D. E. §. 55. p. 96.
(c) f. 302. col. 2. 3. 4.

Digitized by Google

Sagſaſele. Michaelem Moſi lectum ſtraviſſe, Gabrielem ipſius capiti veſtem byſſinam ſuppoſuiſſe, Sagsaſelem pedibus pulvinar ſubdidiſſe.

§. XXIX.

Quo autem ab ortu mundi, anno, quo menſe, quove die obierit, ob nimiam interpretum diſcrepantiam vix licebit determinare. Rabbinorum enim faſtos ſi conſulamus, reperiemus, eundem diem, qui ipſi natalis fuit, poſt exactum vitæ ſpatium ipſi fuiſſe emortualem. Sic enim R. Salomo (a) calculum ponit: *Moſes natus eſt die 7. menſis* 12. h. e. Adar. *& eodem die poſt* 120. *annos mortuus.* Hebræorum faſtos ſequuntur etiam nonnulli e chriſtianis, in primis Maſius (b) Aliter ſentit Corn. a Lap. cum Tornellio, qui non 7. ſed 3. vel 4. diem Februarii Moſis emortualem eſſe volunt. Martyrologium vero Romanum obitum Moſis in 7. diem Septembris incidere perhibet. Operæ pretium vix erit, uberius hæc examinare, & computum inſtituere.

§. XXXX.

Poſtquam de morte Moſis diximus, de cauſa mortis etiam aliquid erit dicendum. Nimirum, facile patet, graviſſimam ſubeſſe cauſam, quæ Deum moverit, ut Moſen, etſi tot tantasque itinerum ac laborum devoraſſet moleſtias, nihilominus tamen ingreſſu palæſtinæ, tot ſuſpiriis deſideratæ, prohiberet, morique juberet. Vera igitur cauſa procul dubio eſt diffidentiæ & incredulitatis peccatum, quod commiſit non Moſes ſolum, verum etiam frater ejus Aaron illo ſcilicet tempore, quo juſſi erant è petra elicere aquam. Poſtquam enim refractaria Iſraëlitarum gens ob aquæ,

in

(a) in Seder olam. (b) comment. in Joſ. 1.

Digitized by Google

in deſerto deficientis, penuriam & Moſi & Aaroni inſultaſſet his verbis: (a) *utinam exſpiraſſemus* (*contenditque populus cum Moſe*) *ac dixerunt dicendo*; *utinam vere emortui eſſemus, quum mortui ſunt fratres noſtri coram Jehova. Quare enim deduxiſtis congregationem Jehovæ in deſertum hoc ut moriamur nos & pecus noſtrum? Imo quare aſcendere feciſtis nos ex Aegypto ad deducendum nos ad locum malum hunc? non locus ſeminis aut ficus, aut vitis, aut malogranati, & ne quidem aquæ ad bibendum.* Male hoc Deum habuit calidasque in iras conjecit. Mandavit ergo Moſi, ut arrepto baculo comite Aarone populum congregaret, petramq; obviam alloqueretur eum in finem, ut aquam emitteret. Fecit quidem hoc Moſes petramque in conſpectu populi baculo ſuo bis percuſſit, quæ divina virtute aperta eſt, aquamque effudit. Moſen autem & Aaronem fratres non credidiſſe, ſe ex ſaxo hoc aquam elicere poſſe, e verbis Moſis colligere licet, quibus congregatum & prope petram ſtantem populum allocutus eſt. v. 10. *Audite nunc, o rebelles, num quid e petra educemus aquam?* Iraſcentium certe, dubitantium ac diffidentium verba hæc ſunt, quibus animum impatientem, omnipotentiæ divinæ parum tribuentem, miraculorumque ab ipſo hactenus patratorum plane immemorem, ſatis produnt. Quæ peccata cum ſint longe graviſſima, Deoq; O. M. in primis exoſa, mirum non eſt, duumviros hoſce, Moſen & Aaronem, cum iisdem ſe inquinaſſent, graviſſimam Dei pœnam incurriſſe, ac propterea ab ingreſſu palæſtinæ eſſe excluſos.

§. XXXI.

Veram hanc & genuinam mortis utriusque eſſe rationem ipſe Deus probat, his verbis: v. 12. *Propterea quod*

(a) Num. 20. 3. 4. 5.

quod non credidiſtis in me, ut ſanctificaretis me in oculis filiorum Iſraëlis, ideo non deducetis congregationem hanc in terram, quam dedi illis. Idem ex Pſ. 106, 32. ſeq. patet, *Ferventem iram concitarunt* (Iſraëlitæ) *ad aquas contentionis; ita ut male fuerit Moſi ſuper ipſos; quum exacerbantibus ipſis ſpiritum illis, pronunciaſſet labiis ſuis exacerbationem ſuam:* Qua exacerbatione, quam lingua ſua teſtatam fecit, nihil aliud indicatur, niſi aſperæ illæ voces ſupra memoratæ, in quas in conſpectu populi concitato ſpiritu erupit.

XXXII.

Hæc etſi ſatis clara ſint; aliis tamen alias hujus mortis rationes allegare placet. Judæos ſi audiamus, illi varias comminiſcuntur. Nonnulli, quos inter *Raſchi* (a) eſſe videtur, putant, in eo peccaſſe Moſen, quod populum ſanctum vocarit ſtultum, dum dixit, שמעונא המרים quod vertunt: *audite nunc ſtulti.* Sed ineptire eos in confeſſo eſt, cum vox מרים non à μωρὸς, ſed à מרה *rebellavit*, derivetur, adeoq; non *ſtultos* ſed *rebelles* ſignificet. Alii exiſtimant, Moſen ex alia, quam ea petra, e qua Deus juſſerat, aquam elicuiſſe: quod tamen in textu non dicitur. *Junius* celebris bibliorum interpres contendit, in eo peccatum Moſis latere, quod *virga Aaronis* (hanc enim per virgam in manu Moſis intelligit) petram percuſſerit, & quidem animo impatiente & perturbato, quā alloqui tantummodo debuiſſet. Sed facile apparet virgam illam, qua Moſes uſus eſt, non fuiſſe virgam Aaronis, ſed ſcipionem, ordinarium fere miraculorum organon a Deo ipſo ad hoc deſtinatum, uti ex variis Exodi locis videre eſt. Sunt etiam

(a) teſte B. Pfeiffero in dub. Vex. p. 292.

qui Moſen in eo peccaſſe arbitrantur, quod petram *bis* percuſſerit, cum *ſemel* tantum percutere debuiſſet. Sed præterquam, quod percuſſio petræ ipſi a Deo directe injuncta non legatur, quamvis eam intendiſſe videatur, cum baculum ſumere juſſerit, non apparet, certum ictuum numerum a Deo eſſe determinatum. Si autem hoc factum non eſt, Moſes non peccavit, dum bis percuſſit. Et, ſi ideo Moſes puniendus, quod bis percuſſit, quare Aaron quoque eandem incurrit pœnam, qui tamen non percuſſit? Conſtat igitur non aliam ob cauſam quam ob diffidentiæ crimen Moſen a Palæſtina excluſum & morti deſtinatum fuiſſe.

§. XXXIII.

Mortem hominis excipere ſolet ſepultura. Hinc Moſes quoque legitur tumulatus. Sepultura ejus Deut. 34, v. 6. his deſcribitur verbis. ויקבר אתו בגי בארץ מואב מול בית פעור *Et ſepelivit eum in valle in terra Moabitarum e regione Beth Peor.* Locus ſepulchri luculenter hic deſcribitur, qui fuit *vallis Moabitarum.* In ſuperioribus diximus, Moſen juſſu Dei in montanam regionem *Abarim* dictam ſe contuliſſe, & quidem in montem *Nebo*, cujus vertex *Piſga* vocatur. Si autem ea contendamus cum loco Moſis ſepulchrali, dicendum forte erit, totam hanc terram, montes & valles comprehendentem, nomen accepiſſe â Moabo filio & nepote Lothi ex filia natu majore per inceſtum prognato (a) & terram Moabitarum dictam fuiſſe.

§. XXXIV.

Maſoretæ, luſibus indulgere ſoliti, ſepulchrum Moſis in territorio tribus Gad quærunt, ridiculo ducti argumento, nempe propterea, *quia in benedictione tribus*

(a) Gen. 19, 37.

Digitized by Google

bus Gad, quæ Deut. 33, 20. 21. habetur, *omnes alphabeti literæ reperiuntur.* Sic enim B. Hackſpanius (a) eorum verba ex Baal Hatturim adducit: *In benedictione tribus Gad invenies totum alphabetum, quia Moſes magiſter noſter, ſuper quo ſit pax, in ejus territorio ſepultus eſt.* Verum hæc contra expreſſam ſcripturæ literam fingi quis non videt? Moabitarum vallis oſſa megalandri noſtri tegit, quæ ibidem e regione domus *Peor* condita leguntur. Qualis iſta fuerit domus ex hiſtoria Bileami quæ Num. 23, 28. recenſetur, cognoſcere licet. *Conduxerat hunc rex Moabitarum Balack, ut gentem Iſraëliticam diris devoveret; eumque propterea in montem Pisgam ſecum adduxerat, e regione fani, quod in honorem idoli Baal Peor dicti incolarum, idololatriæ crimine famoſiſſimarum, exſtruxerat ſuperſtitio.* Hic eſt locus, qui ſepulchro Moſaico commodus ipſi Deo viſus.

§. XXXV.

Menſuram hujus ſepulchri S. ſcriptura non definit. Satis amplum tamen illud fuiſſe tradunt Rabbini. Nugantur hi una cum Muhammedanis, Moſen bis ſenos cubitos exæquaſſe, arma bellica decem ulnas longa tenuiſſe, crinem rufum & criſpum habuiſſe, & ſic a Mahummede viſum. b) Hinc cum tam vaſto corpore Moſen præditum fuiſſe ſtatuunt, ingenti quoque & amplo opus fuiſſe credunt tumulo, ad corpus tantæ ſtaturæ ac molis commode recipiendum. Nec minus Greg. Franciſc. Venet. (c) ex literis vocis גי quam locum ſepulchri deſignare putat, & quidem ex י & ג, quorum altera 10. altera 3. deſignat, tumuli capacitatem dimetiri videtur, inquiens: *Innuitur, ſepultum corpus fuiſſe ex-*

 ter

(a) in Cabb. Jud. §. X. p. 200. (b) Schickard. in Tarich. R. B. p. 33. 34.
(c) in problem. ſac. T. 2. ſect. 6. probl. 400.

ter denario menſurarum, pietatis & clementiæ Dei, quas depromit ipſe Moſes, quando exiſtenti in petra Deus oſtendit gloriam ſuam & omne bonum. (a) Sed hæc ſunt ſpinæ tricæque & ſi quid vilius iſtis.

§. XXXVI.

Si autem porro inveſtigare velimus, quis eum ſepeliverit, non unam deprehendemus difficultatem. Plerique interpretum id negotii ipſi Deo tribuunt, moti verbis ſupra ex c. 34, 6. adductis. Quando enim ibi verſ. præcedente dicitur: *Mortuus eſt ibi Moſes ſervus Dei in terra Moabitarum ex mandato Dei*: ſtatimque additur: *Et ſepelivit eum &c.* Putant, ex ipſo verborum nexu ſequi, *ipſum Deum Moſen humaſſe.* Alii, cum funerationis hujus laborem ſoli Deo committere vereantur, ab angelis divino juſſu eum ſuſceptum eſſe contendunt. Cum Philone, (b) Epiphanio, (c) Cajetano (d) & aliis hanc opinionem ſequitur B. Joh. Erneſt. Gerhard. qui (e) ita ſcribit: *Ut Moſes vere mortuus, ita & vere ſepultus fuit, & quidem ipſa ſcriptura affirmante, a Deo; ubi non improbabile nobis videtur, miniſterio Angelorum id factum eſſe. Certum quoque eſt, Moſis corpus exanime a monte illo in vallem manibus angelicis, ut ita cum S. ſcriptura loquamur, delatum, ibique ad Dei nutum aperienti terræ mandatum fuiſſe & ibi reconditum. Quemadmodum enim Deus miniſterio Angelorum legem dediſſe dicitur; ita etiam miniſterio Angelorum &c. ſepelivisse Moſis exuvias, profiteri haud inconcinnum aut minus aptum erit.*

§. XXXVII.

Sunt quoque qui per Joſuam id factum eſſe volunt. Hi enim cum exiſtiment *Joſuam & Eleazarem eum comitatos fuiſſe*

(a) Conf. Not. in Gaffar. curioſ. inaud. p. 163. (b) L. 3. de vita Moſis.
(c) L. 1. Hæreſ. c. 9. (d) comment. in h. l. (e) in alleg. Diſp. c. IV, §. 4.

fuiſſe in montem aſcendentem, credunt quoque *ab hoc inprimis poſt fata ſua fuiſſe ſepultum.* Nec deſunt qui *Moſen ſe ipſum ſepeliviſſe, i. e. ſpecum introiiſſe, inque ea obdormiſſe arbitrantur.* Ita ſentiunt plerique Rabbinorum, inprimis *Bechai, Aben Eſra & Raſchi* qui verba illa ſupra citata ויקבור אתו ita explicant, *ſepelivit ſemet ipſum.* Adeoque אתו h. l. idem quod עצמו eſſe putant: hancque in rem loca Ezech. c. 34, 6. Exod. 5, 19. &c. in quibus אתו pro עצמו poſitum allegant.

§. XXXIIX.

Nos, qui in tanto ſententiarum divortio unumquemque ſuo ſenſu abundare facile patimur, putamus, vocem ויקבר non referendum eſſe *ad ſubjectum* in verſu præcedente notatum, *ſed imperſonaliter* accipi poſſe, quod Hebræis admodum eſt ſolenne. ויקבר und man begrub ihn. Vel ſepultura hæc Deo tribui poteſt, quia ejus juſſu ab aliis peracta eſt. Quæ loquendi ratio in ſacris itidem obvia eſt. (a) Adeoque a veritate abludere non videntur illi, qui ſtatuunt *Joſuam* imo & *Eleazarem* funerationis cura & labore fuiſſe defunctos. Cum enim admodum probabile ſit, hos Moſen, cum montem conſcenderet, ibique fata ſua extrema exſpectaret, fuiſſe comitatos, ſimul id quoque ſit veroſimile, hos funeris curam in ſe ſuſcepiſſe, eumque poſt obitum ſuum humaſſe. Hi enim cum vivum omni honoris cultu, uti par erat, fuiſſent proſecuti, mortuo ſine dubio extremum pietatis officium non denegarunt.

§. XXXIX.

Nec obſtat, quod ſepulchrum ejus nemini cognitum eſſe dicatur. Nam etſi Joſua illud novit, non ta-

(a) Conf. Glaſſ. Phil Sacra p. m. 587. & p. 594. ſeqq.

men genti Iſraëliticæ manifeſtavit. Ut adeo vere dicatur, neminem ex iis locum ſepulturæ cognoviſſe. Cauſæ autem quæ Joſuæ ſilentium imperarunt, ſatis fuere graves. Nota erat ipſi *gentis ſuæ ad cultum idololatricum proclivitas*, (a) quam *adoratione vituli aurei* in deſerto ab ipſa fabricati, ac deinde *reſtauratione æneï ſerpentis* (b) *tempore Hiskiæ culti ſatis fecit teſtatam.* Prævidebat itaque vir ſagaciſſimus plebem ſuperſtitioſam, ſi in memoriam ſibi revocaret miracula a Moſe patrata ejusq; multa ac magna beneficia in ſe collata, tum quod ipſi Deo adeo in deliciis fuerit, ut eum Deum Pharaonis conſtituerit, ſepulchrum ejus miris modis ornaturam, defunctique oſſa divino cultu mactaturam. Huic malo ut anſam præcideret, ſepulchri locum prudentiſſimo conſilio latere voluit, ne idololatriæ eſſet locus. Et latuit illud usque in hunc diem. Equidem reperiuntur, qui illud inventum eſſe jactitant, ſed falluntur & fallunt, adeoque ea, quæ ex 2. Maccab. 2, 35. proferuntur & autoritate Dorothei & Epiphanii confirmantur, ac ſi a Jeremia inventum fuerit hoc ſepulchrum, merito pro nugis venduntur. Superioris quoque ſeculi anno 65. certamen exſtitit ſuper Moſis ſepulchro inter Maronitas, Græcos, Armenios, Judæos, Franciſcanos & Jeſuitas, quod ſingulari quodam fato detectum eſſe arbitrabantur, ſed poſtea ſe deceptos eſſe animadverterunt.

§. XL.

Rem hanc miram fuſe narrat Georg. Hornius, (c) cujus ſumma huc redit: *A. MDCLV. menſe Octobri, Maronitæ quidam paſtores capras in montibus Nebo & Abarim paſcebant; Cumque forte accidiſſet, ut capræ quædam longius a grege deviantes in profundam vallem deſcenderent,* *rever-*

(a) Ex. 32, 4. (b) 2. Reg. 18, 4. (c) in hiſt. Eccl. p. 526.

Digitized by Google

reverſæ vero ſuavem odorem ſpirarent, paſtores deinde capras ſecuti vallem hanc reperiunt, inque ea caveam ſuaviſſimi odoris, in cujus medio ſepulchrum ſaxeum literis quibusdam ornatum. Paſtores rei novitate commoti hoc ad Maronitarum patriarcham deferunt, qui cum duos ſacerdotes eo miſiſſet, monumentum repererunt, cui inſcriptum. משה עבר יהוה i. e. *Moſes ſervus Domini: Hoc cum paſſim in vulgus ſpargeretur, Maronitæ & Græci & Armenii & Franciſcani, inprimis vero Judæi ſepulchri hujus cuſtodiam ſibi vendicarunt. Sed Jeſuitæ arte rem tractaturi magnis muneribus a Turcis impetrarunt, ut ſepulchrum & ipſe aditus occluderetur; poſtea vero inita cum Druſis conſpiratione ſepulchrum clam ingrediuntur, corpus Moſis ablaturi ac in Europam deportaturi: ſed dum vacuam tumbam deprehendunt, & quid jam factu opus ſit deliberant, mittit Aga Turcarum equites, qui Jeſuitas male multatos oppreſſerunt, ſepulchrumque ingenti ſaxorum mole obruerunt.*

§. XLI.

Hæc cum ſic geſta eſſent, multæ inter eruditos quæſtiones de hoc ſepulchro ortæ. Inprimis rem hanc diſcutere anniſus eſt doctus quidam Judæus, *Jecomas Ben Gad*, Saphettæ habitans, qui integro libro oſtendit, non Moſis, magni iſtius Iſraëlitarum rectoris, hoc eſſe ſepulchrum, ſed alius cujusdam Moſis, qui multis poſt ſeculis floruit, atque hoc pacto ſcrupulum de recto Moſis ſepulchro hominibus iterum exemit. Conjicit autem celeb. Wagenſeilius, fuiſſe in d. l. conditum *R Moſen Maimonidem*, quem Judæi tanti faciunt, ut de eo pronunciare ſoleant ממשה עד משה לא היה כמשה *a Moſe ad Moſen non fuit ſicut iſte Moſes.* Et ſane con-

jectura

jectura hæc admodum probabilis redditur, ex eo, quod plerique conſentiant, eum in Aegypto mortuum, oſſa vero in Palæſtinam transportata eſſe. Titulum quoq;, qui in dicto monumento comparuit, R. Moſi Maimonidi tributum fuiſſe, conſtat ex *Schebet Jebuda*, in quo hæc de eo moriente leguntur verba: נתעלה ענן כבוד משה עבד יי במצרים *in altum ſublata eſt nubes gloriæ, Moſes ſervus Domini in Aegypto.* Fieri igitur potuit, ut hic titulus tumulo inſcriberetur. Equidem de loco ſepulturæ non ſatis conſtat inter Judæorum magiſtros. Interim tamen forte diſcipuli Maimonidis doctoris ſui oſſa in valle quadam circa montem Nebo condiderunt, in memoriam Moſis legislatoris, cujus diſciplinam poſterior hic ſectabatur. Quod autem odorem concernit, quem locus hic exhalaſſe fertur, aromatum copiæ tribuit Wagenſeilius, (a) qua more Aegyptiorum imbutum putat Maimonidis cadaver.

§. XLII.

Hactenus igitur ſepulchrum Moſis occultum manſit, id quod ipſe forte voluit. Et hoc exemplum forſan plures imitati ſunt, qui ſepulchrum ſuum a nemine cognoſci voluerunt. Refert tale quid Petrus Kirſtenius (b) ex antiquiſſimo ſcripto Arabico de D. Johanne Evangeliſta, *quod nempe hic Epheſi mortuus & ſepultus ſit, præſente diſcipulo ſuo Phugſire cui Johannes præceperit, ut non doceret aliquem locum ſepulchri, ne videlicet impia ſuperſtitio cultus huic loco divinos forte exhiberet, quod tamen Muhammedani in finibus Lybiæ, ubi falſo credunt hunc Evangeliſtam ſepultum eſſe, hodie adhuc ſtrenue facere ſcribuntur.* Pari modo eandemq;

ob

(a) in Sota p. 326, 327. ſeq. ubi de hac re fuſius agit.
(b) in lib. de vita Evangel.

Digitized by Google

ob rationem *Antonius Eremita* juſſiſſe dicitur, ut corpus ſuum in ſepulchro nemini noto placide componerent. His verbis diſcipulos ſuos allocutus; *Nullus*, inquit, *ad Aegyptum meas perferat reliquias, ne vano corpus honore ſervetur, ne vituperati ritus a me, ut noſtis, etiam circa me ſerventur obſequia: hujus enim rei gratia maxime huc ſum regreſſus, ut nemo præter vos locum tumuli mei noverit.* (a)

§. XLIII.

Illi qui exiſtimant, Deum in ſepeliendo Moſe miniſterio angelorum fuiſſe uſum, provocare ſolent ad epiſtolam Judæ, in qua certaminis inter archangelum Michaëlem & diabolum ſuper corpore Moſis geſti fit mentio, inque hac hiſtorica narratione ſententiæ ſuæ præſidium ſe reperiſſe arbitrantur. Facit illud una cum aliis *Oecumenius*, dum ita ſcribit: Dicitur *Michael miniſterium præbuiſſe in ſepeliendo Moſe, id non ferebat diabolus ſed accuſationem afferebat, Moſen indignum eſſe ſepultura, eo, quod occidiſſet Aegyptium, eumque ſepeliviſſet in ſabulo: & propterea non permittebat, ut honorificam conſequeretur ſepulturam. Cum autem in hac controverſia* ***Michael haberet occaſionem, ut diabolo malediceret propter ejus impudentiam non id fecit, ſed id tantum in eum intulit: increpet te Dominus o diabole.*** (b) Imo Michaëlem archangelum non tantum ſepulturæ Moſaicæ interfuiſſe, ſed etiam eidem cuſtodiam ſepulchri in honorem tam incomparabilis in Iſraële prophetæ a Deo eſſe creditam idem cenſet.

XLIV.

Ut autem appareat, quid de loco illo Judæ (c)

 duo-

(a) ap. Corn. a Lap. comment. in Deut. c. 34, p. 1040 b.
(b) Vid. Corn. a Lap. Comment. in Deut. p. 1040. it. Serar. Comment. in h.l.
(c) v. 3.

δυσνοήτῳ habendum ſit, non abs re facere videbimur, ſi paulo penitius eum inſpiciamus. Sic autem habet; ὁ δὲ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος, ὅτι τῷ διαβόλῳ διακρινόμενος διελέγετο περὶ τοῦ Μωσέως σώματος, οὐκ ἐτόλμησε κρίσιν ἐπενεγκεῖν βλασφημίας, ἀλλ' εἶπεν, ἐπιτιμήσαι σοι κύριος. *Michael autem archangelus, quum adverſus diabolum altercans deſceptaret de corpore Moſis, non auſus eſt illi impingere notam maledicti, ſed dixit increpet te Dominus.* Hiſtoricam hanc eſſe narrationem facile patet, ex quo autem libro Judas eam hauſerit, disquirendum. Ex *traditione* eſſe deſumtam multi interpretum tam antiquiorum quam recentiorum exiſtimant, quorum ſententiam B. Danhauerus ſcripta ſuper hunc locum diſſertatione recenſet, probatque. Ita enim ille §. 3. inquit: *quemadmodum Paulus nomina magorum Jannis & Jambris ex traditione citat.* 2. Tim. 3, 8. *ſic quoque Judas altercationem illam Michaelis archangeli & diaboli citaſſe probabile eſt ex traditione univerſali, omnibusque nota.* Nonnulli, ne Pontificiorum de traditionibus errori aliquid largiri videantur, miſſa traditione ad *librum* quendam *apocryphum* confugiunt, quem materiam Judæ ſuppeditaſſe dicunt, ut referret nobis circumſtantias, quas in Deuteron. de morte Moſis non deprehendimus. Quis vero apocryphus ille ſit, autores inter ſe variant. Schindlerus (a) dicit fuiſſe olim ſcriptum, cui titulus פטירת משה dimiſſio Moſis, Græce, ἀνάληψις, aſſumtio Moſis, & contineri in illo, quæ in epiſtola Judæ *de Moſis corpore* citantur. Ejusdem libri meminit Origenes (b) Clemens Alexandrinus (c) Epiphanius quoq; & Athanaſius ad librum hunc provocant.

Ex

(a) in Lexic. pentaglot. ſub voce משה p. m. 1041. (b) L. 3. Periarch. c. 2.
(c) L. 6. Strom. vid. Gerh. L. de S. ſcriptura p. 299.

Ex recentioribus Druſius eandem fovet ſententiam. (a)

§. XLV.

Edidit hunc ipſum librum *Gilbertus Gaulmin* Pariſiis a 1629. Latio a ſe donatum notisque illuſtratum, qui de tribus agit. (1) de geſtis Moſis, (2) de ejus morte, & (3) de myſtica mortis Moſis ſignificatione. Ut autem conſtet, quid de ſcripto hoc habendum ſit, judicium *Bartolocii* (b) ſubjungemus: circumfertur, inquit ille, apud Judæos quidam libellus cum hoc titulo : פטירת משה רבינו עליו שלום *exceſſus Moſis magiſtri noſtri, ſuper eum ſit pax*. In eo fuſe deſcribitur ejus „ mors, ſed Talmudicis fabulis adeo referta, ut ſi omnes in „ hoc loco referre voluiſſem, totus libellus interpretandus „ eſſet, quod fieri non poſſet, niſi tædio lectorem affi- „ cerem, ac bilem eidem excitarem. Summa eorum „ hæc eſt : Moſes renuit mori, & ne morti tradatur, „ quamplurimis, ſed ineptis, vanisque rationibus Deo „ id perſuadere ſtudet. Nihilominus putat Rivetus ex hoc libro Judam hiſtoriam, quam diximus, depromſiſſe, quia in eo hæc de contentione Michaelis & Sammaelis leguntur: *Sammael Dæmonum princeps ad omne momentum paratus ſtabat, exſpectans cum gaudio, quando Moſen occideret. At Michael Iſraelitarum tutela ſceleſti lætitia offenſus ſic eum lugens compellavit: Nequam ego lugeo, tu rides :*

§. XLVI.

Sed fabuloſa & Judæ verbis contraria hæc eſſe, quis non intelligit? Refert libri autor, Sammaelem paratum fuiſſe ad occidendum Moſen, ſed quid juris habuit ſatanas in Moſen fideliſſimum Dei ſervum? Dicitur porro Michael, per quem ſine dubio angelum bonum intelligit, luxiſſe mortem Moſis. Sed quo-

(a) Præterit. L. IX, c. 39. (b) in bibl. Rabb. p. 317, 318.

modo luctus cum perfectiſſima beatitudine, in qua lætiſſimi illi ſpiritus conſtituti ſunt, conſiſtere poteſt? Inſervire hi in ſcriptura dicuntur animabus piorum in Abrahæ ſinum promtiſſime & cum gaudio deportandis, non lugere pie defunctos. Et qua de re hic contentio? certe non de *corpore* Moſis, ut Judas ait, ſed de ejus *morte*: Apparet itaque ficta eſſe, quæ de præſenti negotio in libro illo traduntur, nec cum Judæ apoſtoli dictis congruere. Neque adeo credibile eſt, eum ex libro tot fabulis referto exemplum ad corrigendos hominum mores depromturum & epiſtolæ ſuæ inſerturum.

§. XLVII.

Qui vero Judam, ea, quæ allegat, ex traditione quadam hauſiſſe putant, infirmum huic rei ſubſternunt fundamentum. Si enim hæc hiſtoria per *traditionem* ad poſteros propagata eſt, aut dicendum erit, populum Iſraëliticum certamini illi inter Michaëlem & ſatanam inſtituto affuiſſe tanquam ſpectatorem, ſpiritusque corporibus veſtitos oculis vidiſſe eorumque contentiones auribus percepiſſe, ita ut deinceps rei hujus geſtæ notitiam ad poſteritatem transmittere potuerit, quemadmodum ea, quæ de *Janne* & *Jambre* in N. T. recenſentur in conſpectu totius populi geſta ſunt, adeoque poſteris facile potuerunt tradi; aut fatendum erit hanc mortis Moſaicæ circumſtantiam prophetæ cuidam a Deo peculiariter *revelatam* fuiſſe, qui eam, cum ſcripta non exſtet, per manum traderet poſteris. Sed quicquid ſtatueris, erit ambiguum. Prius vix eſt credibile, cum talis viſio quæ prophetarum propria erat, toti alicui populo nunquam contigiſſe legatur: nec poſterius

Digitized by Google

ſterius, quia nulla ſuberat cauſa, quare hæc res prophetæ cuidam revelaretur. Dicis: Hac fini a Deo revelata, ut diſceremus exemplo Michaëlis ortis litigiis manſuetudinem exercere, antiſtitesque maledictis ne laceſſeremus. Sed ſi hæc cauſa, cur provocat Judas ad exemplum ἄγραφον, cùm exſtet ἔγγραφον? & ſane ad hoc, non ad illud reſpicere, ea quæ ſequuntur, docebunt.

§. XLIX.

Nam ſi Judæ verba accuratius penſitemus, apparebit, eum ad Zach. cap. III, 1. & 2 digitum intendiſſe. Lucem hæc accipient, ſi utrumque locum contendamus. Judæ verba adſcripſimus: Zachariæ vero hæc ſunt ויראני את־יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יהוה והשטן עמד על־ימינו לשטנו ויאמר יהוה אל־השטן יגער יהוה בך השטן ויגער יהוה בך הבחר בירושלם. *Poſtea oſtendit mihi Joſuam ſacerdotem maximum ſtantem coram angelo Jehovæ: ſatan autem ſtans ad dextram ejus, ad adverſandum illi. Sed dixit Jehova ad ſatanam; increpet te Jehova, ô ſatan: increpet te*, inquam, *te Jehova, eligens Hieroſolymam.* Hanc prophetæ viſionem vix quiſpiam recte intelliget, niſi qui hiſtoriam *Esdræ* & *Nehemiæ* libris contentam conſuluerit. Hæc enim utpote eodem tempore ſcripta accuratiſſimum in hanc viſionem dabit commentarium. Erat nimirum res Judæorum in captivitate Babylonica eo reducta, ut ſpem ad patrios lares revertendi templumque reſtaurandi concepiſſent lætiſſimam. Quin imo *Serubabel* Judæorum princeps a Cores ſive Cyro (Deo rem ita dirigente) in Judæam mittebatur, ad templum reſtaurandum, reliquiæque gentis Judaicæ e captivitate reduces mox omne ſtu-

Digitized by Google

dium operamque ad urbis cultusque reſuſcitationem conferebant. (a) Sed quæ malevolorum ſolet eſſe invidia, primores Perſarum Palæſtinæ ac Samariæ præfecti Biſlam Mithredat ac Tabeel, Judæis reſiſtebant, ſcriptisque ad regem literis, in quibus Hieroſolymorum reſtaurationem ſerio disſuadebant, totum negotium hac quidem vice ſufflaminabant.

§. XLIIX.

Non tamen ſpes omnis decollabat. Nam anno II. Darii Regis Perſarum, prophetæ Haggai & Zacharias inſtinctu Dei populum iterum laceſſebant, ut templum reædificaret. Atque ut dictis eo lubentius morem gereret, Zacharias ad viſionem provocabat, per quam Deus ipſi ſignificaverat, adverſarios, ſi mollibus verbis excipiantur, (b) nihil amplius contra Judæos molituros, ſed urbem templumque ſuo nitori mox iri reſtitutum. Hanc viſionem propheta principibus populoq; (b) ſignificavit, eosque procul dubio commonefecit, ut, ſi in ſuſcepta urbis templique reſtauratione iterum a Perſarum proceribus terræ præfectis impeterentur, conviciis eos non proſcinderent, ſed Deo negotium vindictamque committerent. Sic enim fore, ut negotium feliciter abſolveretur. Audientes Iſraëlitæ dicto prophetæ opus magnæ molis aggreſſi ſunt, improboque labore brevi temporis intervallo perfecerunt. Et cum interea Thathnai & Schethar-Boſnai regis Perſarũ ad regendam tum temporis Judæam legati cum Serubabele & Joſua iterum contenderent, dicentes; *quis contulit vobis jus domum iſtam ædificandi & murum hunc perficiendi*? mollisliſſime

(a) Esdr. c. I. & II.
(b) Esdr. c. V, 5.

Digitized by Google

ſime illis reſponderunt, nullis admixtis convitiis, ceu apologia ipſorum Esdr. V, 2. & ſeq. docet.

§. L.

Ad ea, quæ hic geſta ſunt, Judam in epiſtola ſua reſpicere nos nulli dubitamus. Refert enim & ille contentionem Michaëlis archangeli & diaboli ſuper corpore Moſis, huncque archangelum Michaëlem non convitiis rem ſuam egiſſe ſed vindictam ſoli Deo commiſiſſe, his uſum verbis: *increpet te Deus.* Et licet alter horum locorum alteri non iisdem verbis reſpondere videatur, tamen ſenſus eſt idem, quod ut dilucide ob oculos ponatur, ſcopus apoſtoli Judæ probe eſt conſiderandus.

§ LI.

Reprehenderat nimirum ille præcedenti verſu 8. impium eorum morem, qui magiſtratuum, quos δόξας vocat, jugum iniquiſſimo animo ferebant & nil niſi convitia ac blaſphemias in eos eructabant. *Gnoſticos* autem intelligi putat *Hammondus* notis ad h. l. propterea, quoniam hi doctrinam de libertate chriſtiana eousque extendiſſe dicuntur, ac ſi ipſi eadem fruentes omnium rectorum ac dominorum imperio eſſent exemti. *Clericus* autem hunc corrigit, & forte rectius opinatur, Judam h. l. redarguere ipſos *Judæos*, qui Romanis admodum infenſi, negabant homini Judæo cuiquam ſervire præterquam Deo, quem ſolum Dominum ac Rectorem vocabant. Et ſane hanc fuiſſe ſententiam quartæ ſectæ Judæorum, quam Judas Gaulonita condidit, Joſephus (a) docet, qui de iis ita loquitur τὰ μὲν λοιπὰ πάντα γνώμῃ τῶν Φαρισαίων ὁμολογοῦσι, δυσκίνητος δὲ τοῦ ἐλευθέρου ἔρως ἐστὶν αὐτοῖς, μόνον ἡγεμόνα, καὶ δεσπότην τὸν θεὸν

(a) L. XIIX, c. 2, A. Jud.

θεὸν ὑπειλήφασι. Θανάτων δὲ ἰδέας ὑπομένειν παρηλλαγμένας ἐν ὀλίγῳ τιθένται, καὶ συγγενῶν τιμωρίας, καὶ φίλων ὑπὲρ τοῦ μηδένα ἀνθρώπων προσαγορεύειν δεσπότην: i. e. *hi cetera cum Phariſæis conſentiunt, niſi quod conſtantiſſimus eſt illis libertatis amor, cum ſolum Deum ſibi exiſtiment eſſe dominum ac rectorem. Varia mortis genera ſubire exiguum ducunt, ut & pœnas conſanguineorum & amicorum, modo ne ullum hominem dominum vocent.* Hanc doctrinam a multis Judæis libenter ſuſceptam addit *Joſephus*. Et cum ex his nonnulli ad chriſtianam eccleſiam tranſierint, mirum non eſt, ſi errorem hunc ſecum attulerint.

§. LII.

His ergo ut obviam eat apoſtolus, oſtendit illis, quam indignum ſit blaſphemias conjicere in eos, qui magiſtratum gerunt, etſi forte chriſtianos perſequantur: adducitque exemplum factis ipſorum oppoſitum; nempe Michaëlis ſummi Judæorum principis, a Deo ad reſtaurationem Solymæ miſſi, qui licet a Perſarum proceribus, magiſtratum in Judæa gerentibus, vehementer premeretur, & in hoc negotio impediretur, tamen a convitiis abſtinuit, Deoque vindictam commiſit. Argumentum igitur Apoſtoli ab illuſtri hoc exemplo petitum tale eſt: ſi Michael Judæorum princeps, Dei ad reipublicæ Judaicæ reſtaurationem promovendam legatus, in hoc negotio non impugnavit magiſtratum ſibi adverſum, eumque convitiis non laceravit, ſed vindictam Deo commiſit, nec vos decet Romanorum magiſtratus vobis præfectos blasphemiis ac convitiis onerare, quantumvis forte vos premant, ac perſequantur. Jam vero Michael magiſtratum Babylonicum in negotio reipublicæ Judaicæ

daicæ reſtaurandæ ſibi adverſum non impugnavit, nec conviciis laceſſivit. Ergo.

§. LIII.

Hæc quod optime quadrent, nonnulli interpretum probe obſervarunt, quamvis alii obſcurius, alii clarius rem explicent. Certe venerabilis Beda utriusque loci harmoniam innuit, quando, Zachariæ viſionem expendens, ita ſcribit. (a) *hoc in loco facillime intelligitur: quod Jeſus ſacerdos deſiderabat populum Iſraël, de captivitate Babyloniæ liberari, atque ad patriam terram redire. Reſiſtebat autem illi ſatanas, nolens Dei populum liberari, ſed magis hoſtibus & gentibus mancipari; ideoque illum angelus, qui populi adjutor erat, increpabat, atq; injuria ejusdem populi removebat. Sed quando de Moſis corpore contentionem cum diabolo Michael habuerit, incertum habemus. Attamen non deſunt, qui dicant eundem Dei populum Moſis corpus appellatum, eo quod ipſe Moſes illius populi portio fuerit: ideoque Judas, quod de populo factum legerat, recte de Moſis corpore factum dicere poſſit.* ὁμόψηφος huic eſt *Hammondus*, qui itidem hanc hiſtoriam de controverſia angeli cum diabolo περὶ τοῦ Μωσέως σώματος e Zach. c. 3, 1. 2. deſumtam dicit probatque. Sequitur hunc Joh. Verryn. (b) qui, cum varias variorum circa obſcurum hunc Judæ locum ſententias receſſiſſet, tandem addit: *at neſcio quomodo mihi hic arridet interpretatio Junii & Hammondi doctiſſimorum S. ſcripturæ interpretum, quam iſte tum in notis ad h. l. tum in parallelis, hic vero in notis ad Anglicam N. T. paraphraſin nobis ſuggeſſere.*

§. LIV.

Ulterius progreditur *Clericus*, (c) cujus verba, etſi prolixiora,

(a) comment. in ep Jud. p. 757. (b) in ep. Judæ Cath. comment. p. 62. 63.
(b) in animadverſionibus ſuis ad Frid. Hammondi paraph. & adnotat. in h. l. p. 429. & 430.

θεὸν ὑπειληφόσι. Θανάτων δὲ ἰδέας ὑπομένειν παρηλλαγμένας ἐν ὀλίγῳ τίθενται, καὶ συγγενῶν τιμωρίας, καὶ φίλων ὑπὲρ τοῦ μηδένα ἀνθρώπων προσαγορεύειν δεσπότην: i. e. *hi cetera cum Phariſæis conſentiunt, niſi quod conſtantiſſimus eſt illis libertatis amor, cum ſolum Deum ſibi exiſtiment eſſe dominum ac rectorem. Varia mortis genera ſubire exiguum ducunt, ut & pœnas conſanguineorum & amicorum, modo ne ullum hominem dominum vocent.* Hanc doctrinam a multis Judæis libenter ſuſceptam addit *Joſephus*. Et cum ex his nonnulli ad chriſtianam eccleſiam tranſierint, mirum non eſt, ſi errorem hunc ſecum attulerint.

§. LII.

His ergo ut obviam eat apoſtolus, oſtendit illis, quam indignum ſit blaſphemias conjicere in eos, qui magiſtratum gerunt, etſi forte chriſtianos perſequantur: adducitque exemplum factis ipſorum oppoſitum; nempe Michaëlis ſummi Judæorum principis, a Deo ad reſtaurationem Solymæ miſſi, qui licet a Perſarum proceribus, magiſtratum in Judæa gerentibus, vehementer premeretur, & in hoc negotio impediretur, tamen a convitiis abſtinuit, Deoque vindictam commiſit. Argumentum igitur Apoſtoli ab illuſtri hoc exemplo petitum tale eſt: ſi Michael Judæorum princeps, Dei ad reipublicæ Judaicæ reſtaurationem promovendam legatus, in hoc negotio non impugnavit magiſtratum ſibi adverſum, eumque convitiis non laceravit, ſed vindictam Deo commiſit, nec vos decet Romanorum magiſtratus vobis præfectos blaſphemiis ac convitiis onerare, quantumvis forte vos premant, ac perſequantur. Jam vero Michael magiſtratum Babylonicum in negotio reipublicæ Ju-

daicæ

daicæ reſtaurandæ ſibi adverſum non impugnavit, nec conviciis laceſſivit. Ergo.

§. LIII.

Hæc quod optime quadrent, nonnulli interpretum probe obſervarunt, quamvis alii obſcurius, alii clarius rem explicent. Certe venerabilis Beda utriusque loci harmoniam innuit, quando, Zachariæ viſionem expendens, ita ſcribit. (a) *hoc in loco facillime intelligitur: quod Jeſus ſacerdos deſiderabat populum Iſraël, de captivitate Babyloniæ liberari, atque ad patriam terram redire. Reſiſtebat autem illi ſatanas, nolens Dei populum liberari, ſed magis hoſtibus & gentibus mancipari; ideoque illum angelus, qui populi adjutor erat, increpabat, atq; injuria ejusdem populi removebat. Sed quando de Moſis corpore contentionem cum diabolo Michael habuerit, incertum habemus. Attamen non deſunt, qui dicant eundem Dei populum Moſis corpus appellatum, eo quod ipſe Moſes illius populi portio fuerit: ideoque Judas, quod de populo factum legerat, recte de Moſis corpore factum dicere poſſit.* ὁμόψηφος huic eſt *Hammondus*, qui itidem hanc hiſtoriam de controverſia angeli cum diabolo περὶ τοῦ μωσέως σώματος e Zach. c. 3, 1. 2. deſumtam dicit probatque. Sequitur hunc Joh. Verryn. (b) qui, cum varias variorum circa obſcurum hunc Judæ locum ſententias receſſiſſet, tandem addit: *at neſcio quomodo mihi hic arridet interpretatio Junii & Hammondi doctiſſimorum S. ſcripturæ interpretum, quam iſte tum in notis ad h. l. tum in parallelis, hic vero in notis ad Anglicam N. T. paraphraſin nobis ſuggeſſere.*

§. LIV.

Ulterius progreditur *Clericus*, (c) cujus verba, etſi prolixiora,

(a) comment. in ep Jud. p. 757. (b) in ep. Judæ Cath. comment. p. 62. 63.
(b) in animadverſionibus ſuis ad Frid. Hammondi paraph. & adnotat. in h. l. p. 429. & 430.

lixiora,adſcribere neceſſum ducimus: *Verba quæ Michaeli tribuuntur, cum ea ipſa ſint, quæ leguntur* Zach. 3, v. 1, 2. *ad eam viſionem alludi merito cum aliis interpretibus exiſtimavit Hammondus. Cumque angelus illic diſceptaſſet cum adverſario, de inſtauratione reipublicæ populi Ebræi, conſequens eſt, ut hic ſignificetur vocibus σωμα μωσεω corpus Moſis apud Judam, quam locutionem deſumſit Judas ex uſu apoſtolorum, qui ſolebant vocare populum chriſtianum corpus Chriſti. — Δοξαι autem quibus angelus maledicere noluit, alii quidam ſunt, nec ſatan Cacodæmonum principem ſignificat. Si conſulamus hiſtoriam temporum, ad quæ reſpicit oblata Zachariæ viſio; comperiemus præfectos Perſarum, qui præerant provinciis ad occaſum Euphratis ſitis vehementer adverſatos eſſe conſilio Jehoſuæ, de inſtaurando templo. Eorum principes erant, Thattbenai & Schetharboznai, quorum molitiones ac calumniæ memorantur* Esdr. c. 5. *Hæc oblata ſunt Zachariæ Prophetæ in viſione, ex qua intellexit, graves quidem fuiſſe inimicos Judæorum, apud regem Perſarum, ſed Deum miniſterio angelorum eorum calumnias infringere. Satan ergo ſunt Thatthenai, & Schetharboznai, aliique adverſarii Judæorum, qui ſub perſona unius accuſatoris oblati ſunt prophetæ. Sic loco* Pſ.109,6. *Satan ſtans ad dextram eſt manifeſto accuſator, eaque voce paſſim adverſarius quivis ſignificatur, qui conſilia cujuſpiam irrita facere nititur. Hoc ipſum ſignificat vox διάβολος qua utuntur LXX. interpretes. Nam διαβάλλειν eſt æque adverſari ac calumniari. Iidem autem qui ſatan apud Zachariam & hic diabolus, erant δόξαι, ſive magiſtratus e Perſide miſſi, ad regendam Syriam, aliosq; tractus ad occaſum Euphratis, qui Perſarum regi parebant; qua de cauſa, qui hoc in verſu deſignatur voce διάβολος,*

iidem

iidem, in antecedente & apud Petrum, dicuntur δόξαι. Cum autem in diſceptatione angeli cum iis hominibus, quæ extat apud Zachariam, inducatur angelus, modeſte increpans inimicos Judæis Perſarum præfectos, propter magiſtratum, quem gerebant; hinc merito collegere Petrus & Judas male facere Judæos, qui conviciabantur Romanis præſidibus, qui eodem tunc temporis loco erant Judæis, ac olim fuerant Perſæ. Hæc interpretatio multo mihi ſimplicior, hiſtoriæque & rebus ipſis convenientior videtur, quam ceteræ omnes. Nec dubito quin, temporibus apoſtolicis, vulgo Judæi ſic locum Zachariæ interpretarentur.

§. LV.

Eandem ſententiam amplectitur *Celeberrimus Dn. Brand. Henr. Gebhardi Or. Lingv. in Acad. Grypsvvald. Prof.* qui in commentario ſuo in epiſtolam Judæ, fragmento Dorſchæano adjecto, dicit: *Locum in* v. 9. *allegatum quidam ex apocrypho ſcripto, quidam vero ex* Zach. c.3, 1.2. *depromtum eſſe cenſent. Nos poſteriorem ſententiam ſequimur, ne vel detrahere canonicæ hujus epiſtolæ autoritati vel apocrypho ſcripto adducto, canonicam affricare videamur veritatem, ſiquidem hoc inter alia canonici ſcripti τεκμήρια ponunt noſtrates, quod allegatur a Chriſto & apoſtolis.* Uberius deinde circa vexatum hunc textum dubia copioſe & expeditiſſime ſoluit, argumentis graviſſimis evincens, locum hunc Judæ ex Zach. c. 3, 1. 2. neceſſario debere explicari.

§. LVI.

Conſpirant hi omnes in eo, quod Judas in præſenti loco ad dictam hiſtoriam Judaicam reſpiciat, ſed in explicandis circumſtantiis non omnes conſentiunt.

Digitized by Google

Primum quidem quod *corpus Moſis* attinet, figurate illud exponunt omnes, aſſeruntque, per illud ipſam *rempubl. Judaicam* denotari. *Graſſius* diſerte dicit, per *corpus Moſis* h.l. non intelligi illud quod *in monte Nebo a Deo ſepultum eſt, ſed de quo Moſes vaticinia varia edidit, quodque variis ſacrificiis, ceremoniis ac figuris profiguravit, cujus antitypus fuit Joſua ſacerdos. Corpus illud & Moſis eſt & Chriſti: Moſis quidem, quatenus iſte de eo prophetavit, oraculis, figuris, ſacrificiis. Chriſti vero corpus appellatur*, Col. 2, 17. *quatenus in Chriſto eſt complementum Moſaicorum vaticiniorum, typorum, ſacrificiorum.* Magis autem ad rem faciet, ſi dicamus per corpus Moſis ipſos Judæos intelligi. Hæc explicatio cum antecedentibus optime congruit, & in S. ſcriptura firmum ac ſolidum habet fundamentum. Quemadmodum enim eccleſia chriſtiana paſſim dicitur *corpus Chriſti*. (a) Ita eccleſia Judæorum pari ratione *corpus Moſis* vocari omnino poteſt. Et ita ſane vocatur. Quando namque *Onias* pontifex oraſſe dicitur *pro corpore Judæorum* (b) nil aliud indicatur quam quod *pro republ. Judaica* oraverit. Facere huc aliqua ex parte poſſunt, quæ in Jalk. Chald. (c) leguntur: *In principio Iſraëlitæ ſimiles erant corpori, cujus alæ erant Moſes & Aaron. His alis volabant inſtar columbæ. At in captivitate Edom, cum Moſes fidus paſtor inter ipſos quieſcit ſervitute gravi preſſos, ſimiles ſunt corpori alis plane deſtituto. At Deus dabit ipſi alas, quibus volent ex captivitate. Hæ autem duæ alæ erant duo Meſſiæ, Meſſias Joſephides, & Meſſias Davidides.* Item *Jalck* (d)

Totus

(a) I. Cor. XII, 10. 25. 27. Eph. I, 23. IV, 12. 16. Col. I, 18. Jacobi III, 2.
(b) 2. Maccab XV, 12. (c) fol. 132. col. 1. (d) 15. p. 179. 4.

Totus Iſraël unum conſtituit corpus, unusquisque autem ex Iſraële membrum particulare eſt.

§ LVII.

Porro inter laudatum Dn. Gebhardum & Clericum de eo convenit, quod per διάβολον, quem Judas corpori Moſis inſultaſſe dicit, & per ſatanam, ad dextram Joſuæ ſtantem, ut eſt in viſione Zachariæ, intelligantur ipſi illi Judæorum adverſarii, qui reſtaurationem urbis templique omnibus modis impedire ſatagebant. Et ſane vox διαβόλου a græco διαβάλλειν originem trahens proprie *quemvis calumniatorem* vel *adverſarium* denotat, qui conſilia alicujus irrita facere nititur; ſic appellative ſumitur vox διαβόλου in S. ſcriptura (a) *Petrus* vocatur *ſatan* (b). H. l. autem vocem *diaboli*, proprie ſumi, nec *angelum damnatum*, ut plerisque videtur, ſed *adverſarium*, & quidem talem *qui magiſtratum gerit* ſignificare, contextus verborum docet. Nam talis intelligitur, qui blaſphemis conviciis non eſt petendus. Id autem de diabolo damnato ſpiritu non erit dicendum. Nam cum ille a facie Dei in æternum opprobrium ſit abjectus, nullus ipſi honor, nulla reverentia, ſed mera convicia & execratio debentur tanquam omnis blaſphemiæ autori. Et male non aget, qui ipſi male precatur. Commodiſſime igitur hic per ſubjectum a quo βλασφημίας κρίσις prohibetur, intelligitur *perſona magiſtratum gerens*, nam talis cum eccleſiam Dei infeſtat, ſacrumque Dei cultum impedit, imo eos, qui hunc promovere ſtudent, acriter objurgat, διαβόλου nomine merito notatur.

(a) v. c. Joh. V. 70. conf. Eph. IV, 27. I. Tim. 3. n. 2. Tim. 1, 3. Tit. 2, 3.
(b) Math. 16, 23.

Digitized by Google

§. LIIX.

Deinde, quod per διάβολον h. l. non alius, niſi perſona magiſtratum gerens, intelligatur ex 2. Petr. 2, 11. colligitur. ubi dicit; ἄγγελοι οὐ φέρουσι κατ' αὐτῶν (δοξῶν) παρὰ κυρίῳ βλάσφημον κρίσιν i. e. *angeli non ferunt adverſus eos* (magiſtratus) *præter dominum maledicum judicium.* Qui locus, quod noſtro ſit parallelus, eodemque quo Judas reſpiciat, probat Clericus in notis in h. l. Dn. Gebhardi l. c. & alii. Adverſarii autem iſti, quos diaboli nomine appellavit Judas, ſunt iidem illi, quos ſupra Judæis reip. ſuæ reſtitutionem urgentibus reſtitiſſe diximus, nempe Thathenai & Schetharboznai.

§. LIX.

Unicum ſupereſſe videtur in quo diſſident laudati hi interpretes, nempe in eo, quis per Michaëlem Archangelum deſignetur? Putat cum Junio, Hammondo & aliis Clericus, angelum quendam a Deo creatum per eum ſignificari, & quidem primarium aliquem ex horum ordine, qui Michael dictus, pro electo Dei populo excubias egerit, Cyrique in Judæa Pro-Regibus, urbis templiq; reſtaurationem a Judæis cœptam impedientibus, maſcule reſtiterit. Dn. Gebhardi vero *ipſum Chriſtum* per Archangelũ Michaelem intelligi autumat, multisq; id rationibus ſtabilire conatur. Sed ſi dicendum, quod res eſt, nec angelus, nec Chriſtus h. l. per illum videtur denotari. Suppoſito enim & conceſſo, quod per adverſarios Judæorum *Rechum, Thathenai & Schetarboznai Saneballat*, intelligendi, qui cum Serubabele & Joſua aliisque, reſtaurationem templi molientibus, litigaverint, certe inviſibilis ſpiritus intelligi vix poterit, qui Judæorum cauſam agens, adverſantibus iſtis Perſarum

ſarum coram proceribus repugnaverit, verbisq; verba oppoſuerit. Id enim ſi factum eſſet, Esdras & Nehemias diligentiſſimi hiſtorici, ſilentio illud non præteriiſſent. Nihil autem illi de angelo ejusmodi referunt, ſed hoc uterque aſſerit, Serubabelem populi Judaici curam egiſſe, eumque una cum Joſua ſacerdote ſummo fraudulentas maledicorum hoſtium machinas feliciter depuliſſe.

§. LX.

Et hinc abſurdum forte non fuerit, ipſum hunc Serubabelem Judaicæ gentis principem, ejusque protectorem fortiſſimum pro Michaele habere, præſertim, cum in hunc optime quadrent omnia, quæ de Michaele archangelo dicuntur, ſive temporis, perſonæ, loci vel negotii circumſtantias, ſive agendi modum obſervemus. Is enim eſt, qui ſtatim primis Cyri annis facultatem ab ipſo impetravit in Judæam revertendi, & rem Judaicam reſtituendi. Imo hanc ipſam ob cauſam a Cyro una cum Joſua in Palæſtinam mittebatur. Porro Michael ille tanquam princeps autoritate ac poteſtate præditus deſcribitur, utpote qui Perſarum proceribus ſe opponere ſuſtinuerit, idem de Serubabele rectiſſime affirmaverimus. Vocatur enim Dan X. v. 13. אחד השרים הראשנים *unus ex principibus primariis Judæorum*, ac ipſe is prædicatur, quod ſolus pro republ. Judaica, e captivitate in libertatem aſſerenda, omnem lapidem moverit, victoriamque reportarit. Idem titulus ab Esdra & Nehemia ipſi tribuitur, idemque negotium ab eo feliciter expeditum laudatur. Denique, quod de Michaele Judas affirmat, eum cum adverſariis ſuis verbis contendiſſe (διακρινόμενος διελέγετο), hoc Serubabelem præſtitiſſe in confeſſo eſt.

§. LX.

Digitized by Google

§. LX.

Sed ſi Serubabel ſub nomine Michaelis lateat, quærat quis, unde ſit varia illa denominatio? ſciendum autem, tuliſſe ita olim gentis Judaicæ conſuetudinem, ut pro fatorum ſeu proſperorum ſeu adverſorum ſerie, vel etiam aliam ob cauſam, nomina frequenter mutaret; & hinc, quemadmodum Daniel Belſazer, Hanania Sadrach, Miſael Miſach, Aſaria Abednego appellati ſunt, ita forte non abs re dicemus, Serubabelem, (quem & nomen Schesbazer gesſiſſe Aben-Eſra arbitratur) quoque Michaelem fuiſſe appellatum. Neque enim hoc nomen Judæis ignotum, ſed admodum familiare erat, jam a Moſis ætate principibus inprimis impoſitum. Sane in tribu Juda erat Michael, filius regis Joſaphat, 2. Chron. 21, 2. In tribu Gad celebris eſt Michael 1. Chron. 6, 13. 14. In tribu Levi, Michael proavus Aſaphi, inclyti in aula Davidis Muſici, 1. Chron. 7, 40. In tribu Iſaſchar, princeps Michael 1. Chron. 8, 3. 28. 18. In tribu Benjamin Michael 1. Chron. 9. 16. In tribu Manaſſe, princeps Michael 1. Cron. 13 20. 21. In tribu Aſſer, princeps Michael Num. 13 14. Memorat quoque Eſra Cap. 8, 8. Michaelis filium, Sebadiam, e domo Sephatiæ cum ſua familia octoginta capitum maſculorum, in comitatu Esdræ, e Babylonia Hieroſolymam commigraſſe. Ex quacunque tribu & ille fuerit, ſufficit & hoc exemplo conſtare in ipſa Babylonia inter Judæos exſtitiſſe Michaeles, viros ſummos, principali autoritate præditos. (a)

§. LXI.

Nec obſtat, quod Michael ille a Juda ſalutetur ἀρχάγγε-

(a) vid. Ven. Domini von der Hardt Programma feſto Michaelis publicatum, in quo hæc pluribus expoſuit.

ἀρχάγγελος. Namque & hoc Serubabeli optime convenit. Quid enim vox illa ſignificat? certe nihil aliud proprie, niſi primarium legatum. Enimvero uti ἀρχιποιμὴν præcipuum paſtorem, ἀρχιερεὺς ſummum ſacerdotem, ſic quoque ἀρχάγγελος principem legatum denotet neceſſe eſt, a qua vocis proprietate cur hic recedamus, urgentem nondum videmus rationem. Et talis vere fuit Serubabel, nempe primarius Dei Cyriq;ad promovendam Hieroſolymæ cultusque ſacri reſtaurationem miſſus legatus, quemadmodum ex Eſdræ & Nehemiæ hiſtoria conſtat.

§. LXII.

Sed è diverticulo in viam. Hoc volebamus probare, perperam ad locum ex epiſt. Judæ cit. provocari ab iis, qui Moſen angelorum miniſterio tumulatū, ac poſt ejus fata certamen ſuper defuncti corpore inter angelum & Satanam vere fuiſſe ortum credunt. Certior eſt, qui obitum Moſis excepit, totius populi luctus: de quo Deut. hæc habet c. 34. *8. Et defleverunt filii Iſraelis Moſen in campeſtribus Moabitarum 30. diebus, quibus abſoluti ſunt dies fletus nempe luctus Moſis.* Quod Judæi more omnium moratiorū gentium defunctos ſuos luxerint, in confeſſo eſt. Non poterant enim ſine lacrymis eos dimittere, quorū præſentia ipſis grata & utilis exſtiterat. Quo majora autem cujusque erant merita, eo major fuit, quo defunctum proſequebantur, luctus. Scilicet hoc pietas, & gratus pro benefactis animus ſuadent ac poſtulant. Ac proinde â Deo ipſis Iſraëlitis injunctum, lugere ſuos. Lev. X. 18.

§ LXIII.

Uti autem duplex luctus erat, privatus & publicus, ita tempus quoq; variat. Privatorum luctum a die ſepulturæ per 91. dies: publicum vero p. 30. dierum ſpatium duraſſe, exempla in ſcripturis obvia evincunt, cui rabbi-

Digitized by Google

norum traditiones ſuffragantur, ceu pluribus oſtendit B. Gejer de Luctu Ebr. Et hinc mirum non eſt, Iſraelitas Moſis, illuſtris ſui prophetæ ac rectoris mortem acerbe admodum & per totos 30. dies defleviſſe, præſertim cum tot beneficiis ab eo eſſent affecti. Ubi tamen obſervandum eſt, hoc non ita intelligi debere, ac ſi continuo ex omnibus ſingulorum Iſraelitarum oculis eo tempore nil niſi lacrymæ manaverint, ſed quod tribus prioribus vel 7. diebus fletui palam & publice indulſerint, deinde vero repreſſis lacrymis certis ſaltem ſignis animi triſtitiam teſtati ſint. Et ſpectat huc illud R. Moſis Maimonidis ex Iadchaſaka (a) *Non deflent* (Judæi) *mortuum ultra triduum neque plangunt ultra ſeptiduum.*

§. LXIV.

Neque vero Iſraëlitæ ſolum extremum pietatis officium defuncto Moſi ſolverunt, ſed Deus ipſe ſingulari encomio eum poſt fata ſua ornavit, quando ſic locutus dicitur: משה עבדי מית *Moſes ſervus meus mortuus eſt.* Qui honor eo major, quod a Deo ipſo ei tributus. Quod ſi enim ea demum vera laus eſt laudari a laudatis, teſte Cicerone; certe hoc encomium maximi erit faciendum, propterea, quoniam a Deo, cujus laudibus nec angelicæ nedum humanæ voces ſufficiunt, eſt profectum. Nec hodienum ceſſant apellæ Moſen multis evehere laudibus, prout videre eſt ex iis, quæ in bibliis Criticis in Pentateuchum notis ſubjuncta ſunt. (b) Exhibent enim ea ſummam omnium titulorum Moſaicorum e rabbinorum ſcriniis excerptam.

LXV.

Vidimus hactenus Moſen morientem, eaque quæ ad tumbam ejus ſpectant. Non incommodum hic quoque fuerit pauca de ejus reſurrectione addere. Sunt, qui

(a) C XIII. §. 10. (b) in Deut. 5. 34. p. 1377.

qui exiſtimant, eum ſtatim poſt obitum ſuum reſurrexiſſe, uti ſupra diximus. Rabbini quoque fabulantur, Moſen reſuſcitatum fuiſſe ſimul cum Samuele à Pytoniſſa uti eſt in Vajikra Rabba (a) *Samuel putavit diem iſtum fuiſſe diem judicii, excitavit ergo ſecum Moſen.* Sed hæc ſunt futilia. Certum interim eſt, eum eo tempore, quando ſanctiſſimus etiam ſervator in monte Tabor transfiguratus eſt, una cum Elia in illa viſione apparuiſſe, ut ex Matth. XVII. conſtat. Si apparuit, atque ab apoſtolis Chriſti præſentibus conſpectus cognitusq; eſt, ceu ibidem dicitur, reſurrexiſſe omnio cenſendus eſt, & quidem in proprio corpore, quod olim, cum adhuc in vivis eſſet, geſſit. Et ſane rem ita habere, omnes circumſtantiæ ab evangeliſtis memoratæ evincunt. Matthæus enim diſerte dicit ὤφθησαν αὐτοῖς Μωυσῆς καὶ ἠλίας. *Apparuere Moſes & Elias.* Quemadmodum igitur Elias, qui vivus olim curru igneo in cœlum receptus erat, in monte vere, adeoque ſuo corpore præſens fuit, ſic quoque Moſes non in aſſumta quadam ſpecie, ſed proprio corpore apparuiſſe, recte ſtatuitur. Nec veroſimile eſt Chriſtum cum veræ ſuæ gloriæ ſpecimen demonſtrare vellet, perſonatis & fictis teſtibus uſurum. Unde Maldonatus rectè infert: (b) *Rationi conſentaneum erat, ut, quemadmodum Chriſtus non falſam & adumbratam, ſed veram & expreſſam gloriam oſtendebat, ſic non falſis & imaginariis ſed veris confirmaretur teſtibus.* Si quis quærat, unde diſcipuli Chriſti, in monte conſtituti apparitione facta Moſen & Eliam, quos antea nunquam viderant, cognoſcere potuerint? Reſpondebimus verbis B Ern. Gerardi: (c) *Quemadmodum Adamus ex luce divinæ imaginis Evam, nunquam prius viſam agnoſcebat, ac beati quoq; in vita æterna ſe*

 invicem

(c) in diſſert. de ſepultura Moſis c. IIX. §. 3.

(a) f. 195. 3. (b) in cap. XVII. Matth

invicem agnituri ſunt; ita probabile eſt, πρόγευον aliquam futuræ beatitudinis fuiſſe datam, adeoque ſingulari quadam luce eos fuiſſe divinitus colluſtratos, ut non ſolum ex ſermone, verum ex facie etiam ac lineamentis vultus Moſen & Eliam nunquam viſos agnoverint.

§. LXVI.

Poſtremo etiam de eo diſpiciendum eſt, quis mortem Moſis ejusque ſepulturam tam curate conſcripſerit. Nonnulli putant, Moſen ipſum mortem ſuam in literas retuliſſe, κατὰ πρόληψιν, ne ſe propter virtutem â Deo raptum poſt obitum Iſraelitæ opinarentur. Sic ſentit Joſephus (a) Maimondes. (b) B. Pfeifferus (c) quoque ſuffragatur, aliam tamen addens rationem, dum inquit: *Qui revelavit ipſi præterita, de quibus nemini conſtare alias potuiſſet, ceu hiſtoriam creationis, idem & futura adeoq; ipſius mortem.* Alii ultimum Deuter. caput ab Esdra additum eſſe arbitrant ut Lyra & Paræus (d) Plurimi vero Joſuæ illud tribuunt. In qua ſententia verſatur ipſe B. Lutherus (e) ὁμόψηφον habet B. Gerhardum (f) cujus verba hæc ſunt: *Notandum, quod ultimum cap. Deuteronomii poſt mortem Moſis â Joſua fuerit additum, uti colligitur* ex Joſ. 24. 26. Et ſane ſi quis conſideraverit verba verſus 16. capitis ultimi; *& nemo cognovit ſepulchrum ejus* VSQVE IN DIEM HVNC: vix ſuſtinebit dicere, â Moſe hæc ſcripta eſſe, ſed ab alio qui ei ſupervixit. Nec male forte cum Luthero, aliisq; additamentum iſtud Joſuæ deberi, ſtatuet, quandoquidem & ille ſcripſit ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενος. Sed hæc quidem hac vice ſufficiant. Nos jam qualicunque huic ſcriptioni finem imponentes D. O. M. laudem & gloriam tribuimus ſempiternam.

(a) Philo de vita Moſis L. 1. p. 605. (b) citante Huetio p. 161.
(c) Dub. Vex. p. 321. (d) in Annot. ad c. 34. Deut. Comment. in ep. Judæ.
(e) in annotatt. ad c 34. Deut. T. III. Jen. Lat. f. 159. b.
(f) in L. de S. Scriptura §. 124.

ERRATA.

In §. XI lin. 20. pro Menaſchæ l. Menaſcheh.
In §. XXVII. l. 9. pro Validus non l. Validus enim.
-------- l. 8. pro allegamus. l. allegans.
-------- l. 10. pro deſumtus. l. conſumtus.
In §. XLI. l. 8. pro recto. l. recte.
In §. XLIX. l. 17. pro reducta. l. redacta.
In §. LXI. n. (a) ad Michaelis adde 1701.

Digitized by Google